Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

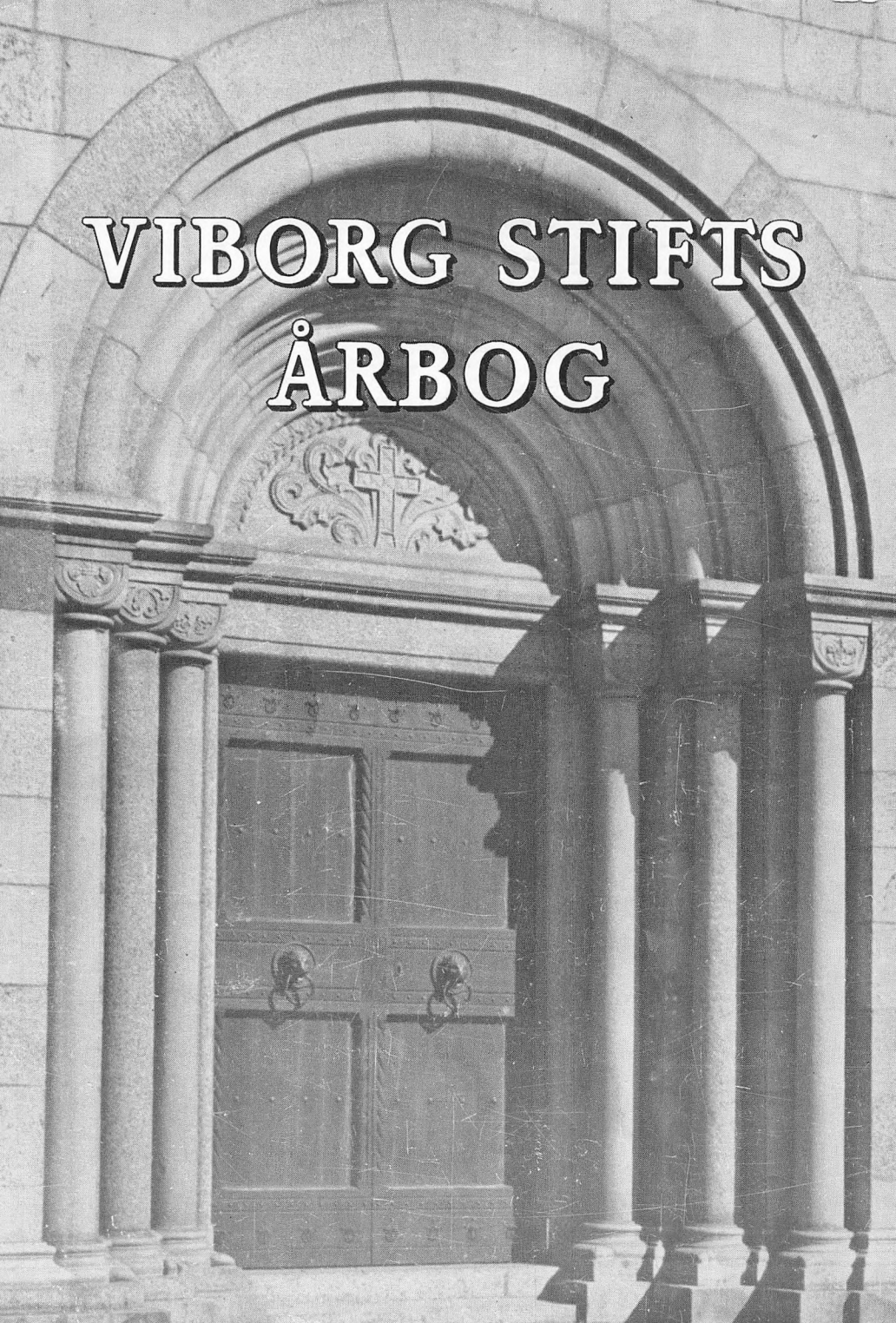
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VIBORG STIFTS ÅRBOG

VIBORG STIFTS ÅRBOG

1958

VIBORG STIFTS ÅRBOG

3. ÅRGANG

1958

UDGIVET AF

Udvalget for de fælles menighedsrådsstævner i Viborg Stift

Redaktionsudvalget består af

Biskop CHR. BAUN . Stiftsprovst H. HØIRUP
Fuldmægtig SV. JACOBI
og fhv. forstander ELLE JENSEN

*

Vinderup Bogtrykkeri . Ejnar Johansen

Indholdsfortegnelse

Forord. Af biskop Baun 6

Om billederne i Viborg domkirke. Af Joakim Skovgaard 9

100 års festen for Joakim Skovgaard 21

Joakim Skovgaard og Arne Lofthus. Af stiftsprovst H. Høirup 22

De frivillige menighedsråd i Viborg Stift. Af forstander Elle Jensen 35

Det borgerlige liv i vore salmers forkyndelse. Af sognepræst Aage Jespersen . 46

Fra min Viborg-tid. Af afd. domorganist Gunnar Foss. 54

Hvem ejer kirkerne? Af forstander Elle Jensen 68

Det gyldne alter i Sahl kirke. Af kunsthistorikeren Marie Wanning 72

Dagbogsblade fra stift og sogne. Ved fuldmægtig Sv. Jacobi. 82

Noter 93

Forord

»VIBORG STIFTS ÅRBOG« udkom første gang i 1947. Den kom igen i 1949, men siden har udgivelsen været standset. Den økonomiske baggrund for udgivelsen skaffedes ved, at hvert af stiftets menighedsråd købte eller abonnerede på 2 eksemplarer, men da dette kom kirkeministeriet for øre, måtte denne ordning opgives, da der ikke var lovhjemmel til at benytte menighedernes penge på den måde. Siden er der ved en ændring i menighedsrådslovens § 13 stk. 2 givet tilladelse til, at der af rådighedsbeløbet må ydes bidrag til formål, der vedrører stiftet som helhed. Og det store stævne for stiftets menighedsråd, som afholdtes i maj 1956, vedtog enstemmigt, at stiftsårbogens udgivelse skulle genoptages, og at hvert menighedsråd ville aftage 2 eksemplarer, sådan at udgifterne derved i det væsentlige er sikret, idet bogen også kan købes i boghandelen.

Værdien af en sådan Stifts-Årbog er uomtvistelig. Gennem sine artikler giver den menighedsrådene og andre læsere et kendskab til deres egn og stift, som kun kan være af stor betydning. Den bringer oplysning om mænd og bevægelser, der har sat sit præg på egn og stift, og bevarer mindet om dem. Den giver oversigt over væsentlige begivenheder, der er sket. Den fortæller om kirker, som vi glæder os over at se, fortæller deres historie, beskriver deres værdifulde ejendele og bygningsstil, lader os følge deres restaurering og opmuntrer måske et og andet menighedsråd til at lade en af vore kyndige kirkearkitekter se på deres egen kirke, om den muligvis også kunne blive en perle blandt kirkerne ved at føres tilbage til sin gamle eller oprindelige skikkelse. Og årbogen rejser problemer, som det er nyttigt for menighedernes ansvarlige råd at være fortrolige med.

Den her foreliggende stiftsårbog får sit præg ved at mindes vor store kunstner Joakim Skovgaard: det var i 1956 100 år siden, Skovgaard fødtes, og det er i 1958 25 år siden, han døde. Hvad han har

skænket Viborg Stift ved at smykke dens domkirke med sine frescer kan ikke vurderes højt nok. Og hans egen beretning om billederne i Viborg Domkirke vil blive læst med ikke blot interesse, men med betagelse. (Denne beretning er forøvrigt udgivet som et selvstændigt, rigt illustreret hæfte af Viborg Domkirke og kan købes der for kr. 2,50). Stiftsårbogens redaktion takker både Viborg Domkirke og Joakim Skovgaards søn, ornitologen Peter Skovgaard, Viborg, for tilladelsen til at aftrykke denne værdifulde beretning i årbogen, så den kan blive kendt rundt i stiftet.

Det er redaktionens håb, at Viborg Stifts Årbog, når den nu igen udkommer hvert andet år, må bringe stof, der er både af interesse og af nytte for dem, der har et medansvar for vor gamle kirkes liv og gerning.

Viborg bispegård, marts 1958.

Chr. Baun.

Om billederne i Viborg Domkirke

Af JOAKIM SKOVGAARD

Nedenstående er en gengivelse af Joakim Skovgaards manuskript. Oplæst af højskoleforstander Holger Begtrup på et vennemøde, der afholdtes i Viborg Domkirke på Grundtvigs fødselsdag den 8. september 1907.

Vi er jo samlede til vennemøde, og det er kun, fordi jeg mener at være blandt venner, der har samme Herre, at jeg er gået ind på at sige noget om mine egne billeder. – Engang sagde en fritænkersk kollega til mig, at det var ikke længere de kristnes tid til at male bibelske billeder; de havde gjort det godt; men nu var det fritænkernes tid at fremstille emner af den bog; de ville kunne gøre det langt friskere og med nyt syn og ny forståelse. – Det gav mig noget at tænke på. Hans ord randt mig i hu, når jeg så bibelske billeder malede af Dalsgaard eller Niels Skovgaard. Men det var mig alle tider en glæde, så tydeligt det kunne ses, at de var malede netop af en troende. – Selv prøvede jeg mig frem med engelen, der rører i vandet i Bethesda Dam, og Pennina, der spotter Hanna – som jo egentlig ikke er religiøse billeder – til jeg fik bestilling på et alterbillede, over motivet: »I dag skal du være med mig i Paradis!«

Dekorationerne her i kirken er malet *al fresco,* det vil sige på frisk kalkpuds. De tørre farver (i pulverform) gøres flydende, bekvemme at male med, ved at blandes med vand, hvori der efter omstændighederne er mere eller mindre kalk. (Til oliemalerier gøres farverne flydende ved hjælp af olie, som tillige er bindemiddel). Med kalkvandsfarverne males så billederne på frisk kalkpuds, der må være påført samme dags morgen, så altså murersvenden må sætte kalkpuds på så stort et stykke, som tænkes malet samme dag; det man ikke når at få færdigt, skrabes bort, og nyt må påføres, når der atter skal males. – På den måde bindes farverne til væggen, idet nemlig kalken, mens den tørrer, optager noget i sig af luftens kulsyre og derved omdannes til kulsur kalk og i tidernes løb bliver hårdere og hårdere.

Det synes Dem måske noget vidtløftigt, men er i virkeligheden ganske simpelt, og denne våde fremgangsmåde har gjort det muligt at få kirkens dekoration færdig på seks somre, idet penselen glider med mageløs lethed over den våde flade, og farverne som regel villigt modtages af kalkpudsen på en let og skøn måde. – At arbejdet kunne fuldføres så hurtigt, lå også i, at jeg havde medarbejdere, som, da jeg først lærte, hvad hver især duede til, kunne yde mig selvstændig hjælp. De har hver på sin måde i høj grad bidraget til det gode resultat, idet de på mange punkter har udfyldt mine mangler, og vi har ildnet hinanden op til stedse bedre og friere arbejde.

God kalkpuds er et meget holdbart materiale; vel at mærke inde i rum. Uden på mure duer den ikke til arbejde, der skal holde sig. – De gamle italienere brugte meget denne fremgangsmåde, og der er mange dejlige fresco-dekorationer og malerier efterladt os fra dem, også i kirkerne. Det var derfor naturligt at studere disse gamle sager, da dette arbejde skulle begyndes. Så meget mere, som kirken her jo er gammel – eller burde være det; for i virkeligheden er det jo kun en genopbyggelse af en gammel kirke, hvis oprindelige form man kun tildels kendte. Den er bygget i romansk stil. Derfor blev den også i sin tid dekoreret i romansk stil, således som De ser det store træloft over os. – Da jeg begyndte at tegne til dekorationen, gik jeg også ud fra romansk stil som det naturlige udgangspunkt, og det var først efterhånden, som jeg arbejdede med sagerne og lærte kirken at kende, at jeg blev friere, mere mig selv. Dog er der måske dem, der mener, jeg burde have været endnu mere mig selv, endnu mindre bundet, mere moderne, som man ser det i staffelibilleder. – Jeg må derfor forklare Dem, at en domkirke er mere fordringsfuld end et stykke lærred i ramme, med hensyn til holdning og stil. Et staffelibillede behøver i ringe grad at tænke på andet end sig selv, et vægbillede må i høj grad tænke på rummet, det skal pryde.

Nogle tænker vel nu: Å, gid al stil sad på Bloksbjerg! Vi vil have det ganske naturligt, som vi ser det! – Men det er galt. Jeg har set kirkedekorationer af den slags i Italien, og jeg fandt det forfærdeligt. – Sagen er, der er noget, som hedder: »alt på sin rette plads!« og noget, der hedder, at bruge materialet til det, det passer til. Man behandler, eller bør behandle en statue af bronce anderledes end en statue af marmor. Bronce bærer sig selv meget bedre og tåler en anden

Joakim Skovgaard.

udførelse og overfladebehandling. Maler man med oliefarve, når man længst ved at behandle den som oliefarve og tilstræbe det, den kan give, medens vandfarvens skønhed ligger på andre punkter. – Tydeligere er det jo, at man ikke bruger sølv og brændt ler i flæng, men vælger at udføre i hvert af materialerne, hvad der passer for det. Desværre er nutiden, som i det hele, uden sikker smag, overfører fra det ene til det andet, netop slem på dette punkt; men endnu værre på et andet, som for resten hænger nøje sammen med dette. – I gamle dage satte man i langt højere grad alt ind på sin rette plads. – Jeg skal eksempelvis nævne, hvorledes man i vore dage tit gør det modsatte.

Da vor malerkunst midt i forrige århundrede stod på sin højde, var der kunstnere af vore bedste, som i jubel over, at den danske natur var funden og bleven til det, som kunstneren lige kunne gå til og øse af, også overførte en del af den ligefremme naturgengivelse – og en del for meget – på et materiale, hvor den burde være behandlet med større varsomhed, nemlig på broderiet. – De kunstnere, som gjorde det, benyttede navnlig motiver fra plante- og dyreverdenen, og gjorde det med så megen smag, at resultatet alligevel blev godt, ja, i mange tilfælde endogså meget skønt; for ved studiet af Pompejis gamle dekorationer havde de fået deres smag så udviklet, og deres begejstring for antikken var så varm, at det lykkedes nogenlunde at klare skærene, for antikken er en god styrmand at have med. – Men værre er det gået siden.

Mange her vil vist sige, at vor nyudsprungne bøgeskov en solskinssommerdag snart sagt er det skønneste, de ved i naturen. Det er også et smukt motiv for et maleri. Men hvorfor da ikke også for en sofapude? En sofapude med en nyudsprungen bøgeskov på må da blive en ekstra sofapude! – Behøver jeg at forklare, at den netop ikke ville blive ekstra smuk. Jeg har heller aldrig set det motiv anvendt der; men jeg ville være meget villig til at tro det, om nogen fortalte mig, at han havde set det, for jeg har set et andet landskabeligt motiv anvendt på en sofapude. Men, ved De hvad! læne sig opad et landskab, så det slår folder, som efterhånden bliver bestandige! – Landskabets plads er på væggen. Det er ikke god orden at have det i sofaen. – Men det bliver for vidtløftigt her at udvikle dette nærmere. Jeg vil derimod gå over til at omtale stilen i denne kirkes dekoration.

Men hvad er da stil, hvad godt er der ved den? Stil kan kaldes bånd, bånd, som endogså kan være meget stramme. Tøjler er måske et bedre udtryk. Der er noget, der hedder at køre med stramme tøjler. Jeg er ikke kusk, men bilder mig ind, at i givet fald, i kyndige hænder, er det, kanske netop med fyrige heste, meget nyttigt. – Vi har det samme på anden måde i »bunden stil«, d. e. poesi. Og kan den bundne stil ikke netop give en frihed, en flugt, en knaphed, så tanken blive klarere og vægtigere og skønnere udtrykt? Båndet er også en støtte for hukommelsen. Hvor meget lettere huskes ikke et vers fremfor et prosastykke? Og – ordet »prosaisk« betyder netop mangel på flugt. Ja, De ved jo godt, hvor højt vi må prise den bundne stil. Havde vi ikke den, hvad havde vi da at synge. Den er formen for vore salmer, som synges i vore kirker. Er det da ikke lige til, at kirkevæggene bør males i bunden stil? Den bundne stil lægger jo bånd, men den løser andre. Man skal under dens bånd styre lige mod det væsentlige; men meget uvæsentligt løses man fra. Med kostelig ladning kan snekken for fulde sejl styre lige mod det store mål, uden at være kystfartøj, som skal tilfredsstille alle småpladserne på vejen og tømmes, inden den når frem. Der er adskillige stilarter, der hver hører sin tid til. Men vor tid er ret stilløs, fordi vi nu på een gang har lært alle tiders og alle landes stilarter at kende. Takket være jernbanerne og fotografien. Nu søger man sig mere enkeltvis frem. I gamle dage gik stilen sin jævne gang frem og tog alle med.

Således er jeg da gået ud fra den gamle folke- og tidsstil og har derudfra søgt mig frem til min egen, hvori østerlandske optrin skulle iklædes et halvt middelalderligt nordisk klædebon, halvt holde sig til traditionen i den store kirkelige kunst. Jeg har ikke villet gennemføre en af delene; det ville blive snærende bånd, som snart ville briste. Den ydre side af sagen, dragter og sligt, tog jeg let og lagde vægten på indhold og fortælling.

Mange har forundret sig over den mangel på perspektiv, billederne viser, navnlig i den store indbydelse, hvor det ser ud omtrent, som gik de fattige op ad en mur. Men det hænger jo sammen med, at kirkerummet skulle bevares i sin arkitektoniske skønhed, murfladerne bevares netop som flader, og ikke males bort i alle mulige forskydninger, som brød de givne flader og forhold. Her mindes jeg en lille historie om et par franskmænd, som så en vase dekoreret med det indre

af Frederiksborg slots riddersal på sin hvælvede side. Vasekroppen er jo ægformet; riddersalen var fremstillet set fra enden, altså stærkt perspektivisk gående i dybden. Franskmændene udbrød da: »Hvad er det for en bombe, der har boret sig ind i vasen?« Billedet modarbejdede vasens form. – De gamle grækere vidste at forme deres vaser såre skønt; men de vidste også at dekorere dem således, at malerierne ikke forstyrrede formen.

Hvad nu de enkelte billeder angår, så tænker jeg, De kan forstå deres indhold uden nærmere forklaring, især når De følger den historiske gang i fremstillingen. – Når jeg alle tider er gået ud på at gøre mine billeder så jævne og tydelige i fortællingen, så enhver dansk kristen burde kunne se, hvad de forestiller, så ville det jo være en falliterklæring nu at skulle forklare dem. Ja, eet er der, enkens skærv, der er lidt svært at tyde, fordi de to skillinger, hun lægger i bøssen, vanskeligt kan ses på den lange afstand, og motivet jo netop ligger i hendes handling. At mange ikke kan tyde de to billeder: Achab, som møder Elias i Naboths vingård, og det, hvor Elias beder Gud tænde offerbålet, efter at Baals præster forgæves har råbt til afgudsbilledet efter ild, det tror jeg ikke er min fejl. De er tydelige nok, og de fleste vil vist også ved at leve sammen med dekorationen i det hele, så gangen i hele fortællingen gik op for dem, nok hitte ud af dem. Vinrankerne karakteriserer da tydeligt nok en vingård, og kronen en konge, og når den del af rebussen er gættet, følger profeten og resten nok efter, og så kommer det billede nedenunder nok med. Det er mere vildledende, hvor David danser for arken – skønt han har krone på – fordi blæseinstrumenterne leder tanken hen på basunerne, hvis drøn væltede Jerichos mure. For her er også mure. De falder bare ikke. Men Mikal sidder i vinduet og forarges over, at David danser, så hendes piger får noget at more sig over.

Et ord endnu om Elias. Det er jo tydeligt nok, at jeg har taget det let med arkæologien. Jeg ville ikke være bunden af den, og den ville hurtigt føre ud i konsekvenser, som bare ville lede tanken bort fra det væsentligste: Indhold, handling, det almenmenneskelige. – Og dog har jeg på enkelte punkter søgt oplysninger. Jeg er endogså gået til jødernes rabbiner i København. Min søgen er dog som regel endt i, at ingen kunne sige mig besked. – Således for eksempel: hvorledes fremstilledes afguden Baal? En lærd mand kunne ikke komme det

nærmere end til at antage, det måtte være i menneskelig skikkelse og med vinger. Se, det kunne jo let blive til en engel! Men så kørte jeg vognen halvt hen under vinduet, så skikkelsen næsten blev skjult, så kun vingerne sås, og så forærede jeg ham lange øren og vædderhorn.

Der er nogle af triforiefelterne, som blot trænger til en betegnelse, så er de lette nok at tyde. – Jeg vil kun dvæle lidt ved: »Kvindens sæd skal knuse slangens hoved.« Fremstillingen af denne spådom har sin rette plads ved siden af Eva med børnene, der slutter sig til ordet: »Med smerte skal du føde.« Og dette billede sidder atter overfor Adam, der graver, som svarer til ordet: »Torne og tidsler skal jorden bære dig!« Så det er en uheldig kritik, der vil flytte slangeknuseren med sejersfanen hen til et andet sted i kirken, hvor opfyldelsen er fremstillet på anden og fyldigere måde. Her ved begyndelsen af levnedsløbet skal det velsignende ord, mennesket fik med på vejen, have sin plads ved siden af straffeordene, som også var spådomsord.

Men det er vel just ikke det, De begærer, at jeg skal være mundtlig katalog for Dem. Det er vel snarere noget rent kunstnerisk, De vil høre. Man har nævnt dette: hvorledes jeg hittede på mine billeder. Se, dertil må jeg i alleralvorligste forstand svare: Ja, det må Vorherre vide! For det er i de allerfleste tilfælde noget, der kommer dumpende til mig, så færdigt, at jeg behøver kun i ringe grad at file på det. Og er der enkelte optrin, der har kostet mas at give udtryk, så har jeg ikke lyst til at udpege dem. Om Evas skabelse kan jeg dog sige, at det motiv vist fra først af er rundet mig i hu, ved at Zahrtmann fortalte om samme motiv, malet af Marstrand – så dejligt. Og han havde ret! Da jeg fik billedet at se, blev jeg ganske bedåret, det vil sige af Eva, for Adam udtrykker jo godt nok glad forbavselse, men er langt fra betydelig nok. – Jeg ville da se at få Adam mere på højde med sin kone, ikke bogstavelig, for jeg rejste Eva op – hos Marstrand ligger hun og smiler i drømme, tror jeg –; jeg ville have hende til at skyde op som en forårsplante og undres over alt. Adam skulle også undres, men over hende. Han havde lige slumret og har nu rejst sig så vidt som på knæene. – Forøvrigt har jeg søgt at more mig lidt med fuglene. Der sidder en høg i træet; men da den i Paradiset ikke må forgribe sig på de fredelige fugle, har jeg gjort den til vegetarianer og givet den en figen at hakke i.

Om Syndfloden vil jeg blot sige, at når nogen har fundet billedet uhyggeligt, ja, så har jeg egentlig opnået, hvad jeg ville. Det var sandelig ingen hyggelig situation, – slet ikke at bade ved Hellebæk! Og det har været min stræben at fortælle alt så frisk og gribende som muligt. Jeg tror, at det, at fortællingerne i Bibelen er så vel kendte og tit gentagne, sløver opfattelsen, udvisker, bryder brådden, så navnlig her og i korsfæstelsen har jeg søgt efter realiteten. – Gribben på muren i billedet af korsfæstelsen har nok sin oprindelse fra, at da jeg i sin tid arbejdede på Christus i de dødes rige, havde jeg fået fat i et fotografi efter nogle afhuggede hoveder af græske røvere; de hang på en mur, og deres næser og øjne var udhakkede af fugle. Og så fra J. P. Jacobsens »Pesten i Bergamo«, »hvor store fugle med krumme kløer sidder på murene.« – Også hundene, som snuser og lugter blod, skulle forstærke det blodige i optrinet. For det var blodigt. – Fra først af havde jeg over discipelskaren forneden en apostel og en kvinde. Men da Jungersen en gang i en prædiken gjorde opmærksom på, at kvinderne var dem, der holdt længst ud ved korset, måtte jeg flytte Peter ned mellem de andre mænd, og en kvinde op.

Også i Gethsemane Have var det mig om at gøre at udtrykke Christi sjælevånde, og der hjalp gamle Dalsgaard mig. Hans lille billede af det motiv, blandt hele hans række af bibelske billeder, er særlig ypperligt. Ikke fordi udførelsen er så dejlig, men indholdet, Jesu hændervridende angst, er så stærkt udtrykt; ja, det er, som gråner hans hår for øjnene af en, så seende mennesker må gribes om hjertet. – Jeg måtte omforme motivet efter hele vægbilledets behov, også for ikke at kopiere Dalsgaard, så mit blev mattere, men dog stærkere, end det ellers ville være lykkedes mig.

Om Christus i dødsriget kan jeg her meddele, at anledningen til, at jeg i sin tid malede det, vist må søges i, at det foresvævede mig, at »I kvæld blev der banket på helvedes port« var et af moders kære digte, og så mit håb om, at alle de, der ikke havde fået evangeliet at høre her på jorden således, at de har kunnet tro, at de endnu får det at høre i dødsriget. Gud hjælpe os allesammen! Jeg har venner, der er fritænkere.

Motivet fra mit billede »Christus i dødsriget« har jeg ført videre på opstandelsesvæggen, thi her, på det nederste billede, vender Christ tilbage, førende de frelste fra underverdenen til Paradis, ligesom

Grundtvig slutter sit kvad med samme motiv, kun digterisk udstyret på anden måde. Her ville det således ikke passe sig at lade »Profeterne alle« bære Christ.

Ti tusinde mile end dybere ned
sank djævle, da Eva sig hæved:
De turde ej hyle, i læbe sig bed,
og sitred, så jorderig bæved.

Fra helvede steg nu den Herre så bold,
ham fulgte så faver en skare:
Som solen på skyer han sattes på skjold,
profeterne alle ham bare.

Triumf blev der nu, hvor kun gråd hørtes før,
kun død sad i helved bedrøvet,
Keruben oplod den forseglede dør,
skjold-vagten sig kasted i støvet.

Så herlig opstod på den tredie dag
vor Frelser, uskyldig korsfæstet;
thi er det på jord nu en saligheds-sag:
Guds søn haver helvede gjæstet!

Jeg har derimod ladet ham føre Adam og Eva ved hånden og atter ladet disse tage dem bagved i hånden og således fremdeles, for at betegne det levende bånd, hvormed de frelste er knyttet til Christ og til hinanden. – Udgangen af dødsriget har jeg gjort klippekantet som et uordentligt gab med forstenede tænder, en omformning af det gamle motiv, hvor det tydeligt er djævelens, dragens gab, der sluger de fordømte. Jeg har søgt derved at øge uhyggen. – Ellers svarer næsten alle billederne i kirken lige til ord i Bibelen. Jeg synes, det er godt, om man ved at se på et bibelsk billede ligesom hører Bibelens ord. – Jeg har set et gammelt billede af påskemorgen, hvor engelens klæder var så påtrængende hvide, så det lød i øret: »Der sad en ung mand i hvide klæder.« – Men i billedet af Isaks ofring er der en del fri fantasi, nemlig hjemkomsten til Sara. – Viggo Pedersen mente rigtignok, at hun ville have modtaget den bortløbne dreng med en ordentlig lussing og manden med hvasse ord, og det er jo muligt. Men mig var det om at gøre at udtrykke den lovsang til Herren, der da i al fald må være kommet dem på tunge, efter at Abraham havde fået tid til at forklare sig. – At han ved selve ofringen griber om Isaks øjne for ikke at se dem, det har jeg fra Rembrandt, men det kunne jeg ikke undvære. – Englene over det røde Hav er jo også fri betegnelse for de kræfter, Gud råder over:

Lover ham, engle! som herligt udrette.
Priser ham, kræfter! som fluks iværksætte,
hvad med et vink kun den vældige bød!

Ja, dette kan også passe på hvælvingen over Gethsemanebilledet, hvor stridsenglene står rede. Jeg satte dem der, som svarende til ordet hos Matthæus: »Stik dit sværd i skede; thi alle, som drager sværd, skal dø for sværd; eller mener du, at jeg nu ikke kunne bede min Fader, og han ville sende mig flere end 12 hære engle.« – Men hvad skulle jeg så gøre med alle de store engle i den tilsvarende hvælving? De kunne ikke stå ørkesløse. – Det er tit, når jeg ikke kan sove om natten, at jeg har ro til at få gode ideer. Men somme tider, når jeg bliver altfor lysvågen, står jeg op og går mig en tur. Det gjorde jeg, da disse engle begyndte at plage mig, og så i den friske nattevind på Strandboulevarden klarede det sig for mig, at de fire kunne bære lys, det var passende for engle, og de fire andre kunne på forskellig måde være henvendt mod os her nede: een lyttede til, hvad tale vi fører, een seende skarpt efter vore handlinger, een eftertænktsomt seende ned i vore hjerter, een alvorligt mere opefter til Gud. – At jeg i den tredie ottedelte hvælving med de syv dommedagsbasunende engle kunne medtage englen, der ofrer, som den ottende, var jo en lykke.

Billedet Jesus hos Martha og Maria har også en historie og det fra den tid, en maler havde malet et alterbillede af samme emne. Da udbrød fader: »Hvorfor male Martha, gående ud af døren; hun bør modtage Christi svar, medens hun står for ham og beklager sig.« Den dag, jeg hørte faders ord om det motiv, gik det op for mig med uforglemmelig klarhed, at det gælder om at ramme sømmet på hovedet, lige kærnen i fortællingen. Frølich har i en tegning ladet Martha tørre sveden af panden, idet hun står foran Herren. Hvor meget ligger der ikke deri. Det kunne jeg ikke lade være at benytte. (Martha må da ikke fremstilles som de tjenestepiger, der skynder sig ud ad døren, når de har sagt noget, for at slippe for husfruens svar). – Da Jerndorff så billedet, roste han mig, fordi jeg havde ladet Jesus tale alene med øjne og mund, og det er også meget bedre end på udkastet, hvor Jesus hæver fingeren.

På mange af billederne har dekorative og arkitektoniske hensyn gjort sig særlig gældende. På himmelfartsbilledet var der i sin tid en hyrde med får og en jordarbejder. Jeg havde sat dem der for at fylde et par formentlige huller og kun som almindelige mennesker, der passer deres dont på jorden, i modsætning til Apostlene i det historiske øjeblik, da de stirrede efter den himmelfarne. – Opstandelsesbilledet

havde ligeledes et par optrin, som nu er udeladte, nemlig kvinderne ved graven og Maria og urtegårdsmanden. Den sidstnævnte blev først udeladt for at give plads til en mere storladen Himmeriges port. Så ankede biskop Poulsen (og det var godt, han gjorde det) over, at Kristus stod op af en kiste, da han dog næppe havde ligget i en sådan, og over, at han stod op i røde klæder, og ikke i hvide, i modsætning til de røde, han havde på alle de andre billeder. – Se, det med farven kunne jeg ikke forandre uden i retning af en prægtigere rød farve, for ellers blev det altfor meget blot hvide dragter på det billede, og midten skulle netop fremhæves, også i farven.

Hvi er dine klæder så røde?
Sang englene Herren i møde.

Og vi ved jo også, at hans hvide jordeklæde var lagt sammen for sig. – Men kisten kunne jeg nok undvære, skønt jeg havde god kunsttradition for den og føler, det giver en absolut ret, om man vil benytte den. Men så måtte kvinderne også bort. Derved vandt billedet også overmåde meget i arkitektonisk holdning. Og så måtte himmelfartsbilledet følge efter, for ikke at se småtskåren ud. Nogle engle måtte flyve bort, for at simplificere den del af billedet både i gruppering og farve, og så var småfolkene forneden ikke stærke nok til at bære overbygningen. De måtte vige for tungere og større klippemasser, så kun et par får blev tilbage. Nu kunne jeg jo nok, om jeg ville, tale lidt nærmere om Christ, som stod op af kisten; for der var noget godt i det gamle, som jeg vred mig ved at forlade. Der var noget mere pludseligt sig oprejsende i det gamle motiv, noget mere opstandelse, noget kraftigere, som det ikke var muligt at bevare; så det må jeg gemme til en anden gang, eller være glad ved, at det herligt er udtrykt i et billede af Piero dei Franceschi fra renaissancetiden, og som var det, jeg havde brugt som udgangspunkt for min fremstilling. Forstår De: Christus har tabt i bevægelsens kraft; men væggen har vundet i virkningens kraft.

Jeg ved, at nogle, vist mange, savner den levende fortælling i apsis, den, som er i de øvrige billeder. Men De må huske, i hvor høj grad dette sted er arkitekturens centrum, hvor fordringerne til, at billedet svarer til alle kirkens arkitektoniske linjer, er så stramme, så der egentlig ikke er tale om fortælling, kun om fremstilling, ligesom i hvælvin-

gerne, hvor der heller ikke er fortælling, kun mening og betydning i figurerne. – Når Christus skal brede armene ligeligt ud til begge sider for at modtage os alle, og det forekom mig, at både denne tanke og kirkens arkitektur fordrede, at endogså hovedet måtte være vendt lige ud, så er der ikke store friheder at tage sig. Her gjaldt det om at samle alle kirkens billeder i den store, rolige hovedfigur, midtpunktet, som måtte ses midt forfra. Nedenunder flammer de farvede vinduer, og om nogen synes, at de virker for brutalt, så vide de, at deres virkning er prøvet og overvejet meget omhyggeligt (indenfor glasfarvernes muligheder), og at det er vanskeligt at komme på det rene med, om en mildere virkning muligen var bedre. – Jeg tror nu, at virkningen er noget nær den bedste, som den er. Vi må huske, at alteret skal være det strålende midtpunkt i kirken, det, man uvilkårligt ser op til. Og da det forgyldte alter, ihvor smukt det kan være i tegningen, dog er tørt i udførelsen, og navnlig mat i forgyldningen, så kan det kun i ringe grad fange øjet, undtagen når den lave vestensol om aftenen sender sine lange stråler ind til det. Nu understøttes det i høj grad af de farveflammede ruder, så dér samler virkningen sig, alt det andet bliver roligt.

Og nu til slut! Der er vel kunstnere, som har tænkt: lykkelig han, der har fået dette store arbejde, og visselig, jeg kan ikke være taknemmelig nok for, at det blev mig forundt at udføre det; levnedsløbet i billeder fra menneskets begyndelse i uskyld, dets fald og siden: Jordens møje, livets kamp gennem tiderne, men med forjættelsens ord, som begynder at opfyldes, hvor Christus kommer til verden og bliver midtpunktet, indtil han samler sin høst i lade!

100 års festen for Joakim Skovgaard

Den 18. november 1956 var det hundrede år siden, Joakim Skovgaard fødtes. Med den tilknytning, som Joakim Skovgaard havde til Viborg by ved udførelsen af den store, kunstneriske udsmykning af Viborg Domkirke, hans egenskab af byens æresborger og det nære tilhørsforhold til byen gennem Skovgaard-Museet, var det naturligt, at man i Viborg ønskede at markere den store kunstners hundredårsdag.

Den 18. november 1956 var en søndag, og højmessegudstjenesten i Viborg Domkirke var udformet som en mindegudstjeneste for Joakim Skovgaard. Der blev sunget nogle af de grundtvigske salmer, som Skovgaard havde sat særlig pris på, og stiftsprovst Høirup fremdrog i sin mindetale den religiøse betydning af Skovgaards storslåede, bibelske billedrække på domkirkens vægge og loft. Om eftermiddagen kl. 14,30 holdtes efter indbydelse af Viborg byråd og Skovgaard-Museets bestyrelse en mindesammenkomst i rådhussalen i Viborg, som var smykket bl. a. med et stort udvalg af Joakim Skovgaards originaltegninger fra museet. Der indledtes med korte taler af borgmesteren og museumsbestyrelsens formand, og derefter holdt kunsthistorikeren, docent ved kunstakademiet Aksel Rode et smukt og meget oplysende foredrag om Skovgaards kunstneriske udvikling, der kulminerede i hans store, kirkelige udsmykningsarbejder, billederne i Viborg Domkirke og til sidst Kristus-mosaikken i domkirken i Lund. Den Skovgaardske familie var indbudt til mindegudstjenesten og til mødet i rådhussalen, og på familiens vegne bragte Joakim Skovgaards søn, ornitholog Peter Skovgaard, Viborg, en tak fra familien for den hæder, der vistes hans faders minde, og overrakte en gave til Skovgaard-Museet bestående af en stor keramisk krukke fra omkring 1886, et af Joakim Skovgaards nu sjældne keramiske arbejder. Til slut bragte stiftsprovst Høirup en hilsen fra domkirken og overrakte på domsognets menighedsråds vegne en meget smuk kultegning af Joakim Skovgaard, udført af Skovgaards mangeårige medarbejder i domkirken, kunstmaleren Arne Lofthus, som efter indbydelse var tilstede. Mindesammenkomsten blev transmitteret af Statsradiofonien.

Joakim Skovgaard og Arne Lofthus

Af stiftsprovst, dr. theol. HENNING HØIRUP

I EFTERÅRET 1906 bragte Skovgaard, kort før sin halvtredsårsdag, *fresko-dekorationen* af Viborg Domkirke til afslutning. – Arbejdets uhyre omfang: at udsmykke over 2600 kvadratmeter vægflader og hvælvinger, havde fra begyndelsen stillet Skovgaard overfor den nødvendige opgave at finde en stab af medarbejdere og sammensvejse dem i et nært arbejdsfællesskab. Den måde, hvorpå dette lykkedes, er ikke den mindste sejr for kunstneren og mennesket Joakim Skovgaard.

Selv skrev han ved vejs ende: »Meget har jeg lært af selve arbejdet, kirken, rummet, hvad det forlangte, og så af mine medarbejdere, de trofaste, som holdt ud med mig, som duede til arbejdet, og som opøvedes sammen med mig.« Førstemanden havde han allerede arbejdet sig nøje sammen med, inden kultusministeriet i 1895 betroede ham domkirkens udsmykning. *Niels Larsen Stevns* havde siden 1888 været Skovgaards discipel, ja mere: hans håndgangne mand i det daglige arbejde. Stevns er både i tid og i indsats ubestridt den første i flokken, der fylkedes om Skovgaards fane, og disse to store kunstneres samarbejde er et af de smukkeste kapitler i dansk kunsthistorie.

I 1900 kom *Johan Mielche* (1866–1917) med, næsten jævnaldrende med Stevns, og gennem mange år elev af Bloch og Zahrtmann. Foruden disse to velskolede kunstnere prøvede Skovgaard til at begynde med ikke få unge folk ved arbejdet, og efterhånden så han, hvilke han kunne bruge. Gennem de otte år, der arbejdedes i domkirken, deltog en lang række senere kendte malere som Ludvig Find, Herman Vedel, Rud. Petersen, Johannes Krag, Svend Bird, Sigurd Olrik, Vald. Jørgensen, Hohlenberg, Knud Petersen og Karl Schou, de fleste dog kun for en kortere tid. Virkelig faste medarbejdere blev derimod to purunge malere: nordmanden *Arne Lofthus* (født 1881), der fra 1900 gjorde hele arbejdet med og vandt Skovgaards stedse større påskønnelse, og fra 1902 *Viggo Madsen* (1885–1954), en søn af museums-

direktør, dr. Karl Madsen og iøvrigt senere svoger til Lofthus, der ægtede søsteren, Sofie Madsen. Skovgaard berømmer Viggo Madsens koloristiske sans, som blandt andet satte sig det lyse spor, at man i centralhvælvingen – hvor de tolv apostle er afbilledet – valgte en gul grund i stedet for den koboltblå i de tre andre store hvælvinger.

Disse to ganske unge kunstnere placerede sig – ubeskrevne blade som de var – hurtigt smukt i arbejdslaget og blev sammen med Stevns og Mielche Skovgaards bedste hjælpere, der »holdt ud med« mesteren indtil enden. Skovgaard skriver: »Hvor arbejdede de dog forskelligt, og det var det lykkelige, at de havde hver sit at yde, blot jeg lærte, hvad det var, så jeg kunne sætte dem til de rette opgaver.«

Skovgaards medarbejdere havde i høj grad frie hænder ved billedernes overføring på muren og til dels også ved detailudarbejdelsen af udkastene. Havde de først nemmet Skovgaards stil, skriver landsarkivar Georg Saxild (som til stadighed fulgte arbejdets gang), »var de så uafhængige, som om de arbejdede på deres eget.« – Saxild anviste det i 1915 som en smuk opgave for fremtidens kunsthistorikere »nøjagtig i det enkelte at slå fast, hvad hver af de nævnte kunstnere har malet, og hvad der må tilskrives selve mesterens pensel.« Til dato er denne opgave ikke løst. Men et ypperligt bidrag i så henseende er Skovgaards egen artikel (i »Tilskueren« 1916) om »Niels Larsen Stevns og hans gode gerninger i Viborg Domkirke.«

I dag lever kun een af det firkløver, som viede deres evner til udførelsen af det store fællesarbejde, maleren *Arne Lofthus*. Nylig har han fortalt mig om det lykketræf, der gjorde ham – som 18-årig gut! – til Skovgaards medarbejder i domkirken. Det var Lofthus' tegnelærer ved akademiet, Holger Grønvold, der anbefalede ham til Skovgaard, som straks kaldte den unge bergenser ud at prøvetegne. Med kendelig beklemmelse trådte Lofthus ind i det berømte atelier på Rosenvængets Hovedvej. Han fandt Skovgaard selv travlt beskæftiget med modeller, og midt i det hele sad hans hustru, ammende den mindste og omgivet af legende børn. Lofthus blev bedt om at tegne skørter i bevægelse ned ad en trappe. Forsøget faldt ud til mesterens tilfredshed – og sådan gik det til, at Lofthus sidenhen fik overdraget at male englene på Jakobsstigen og mange andre steder i domkirken.

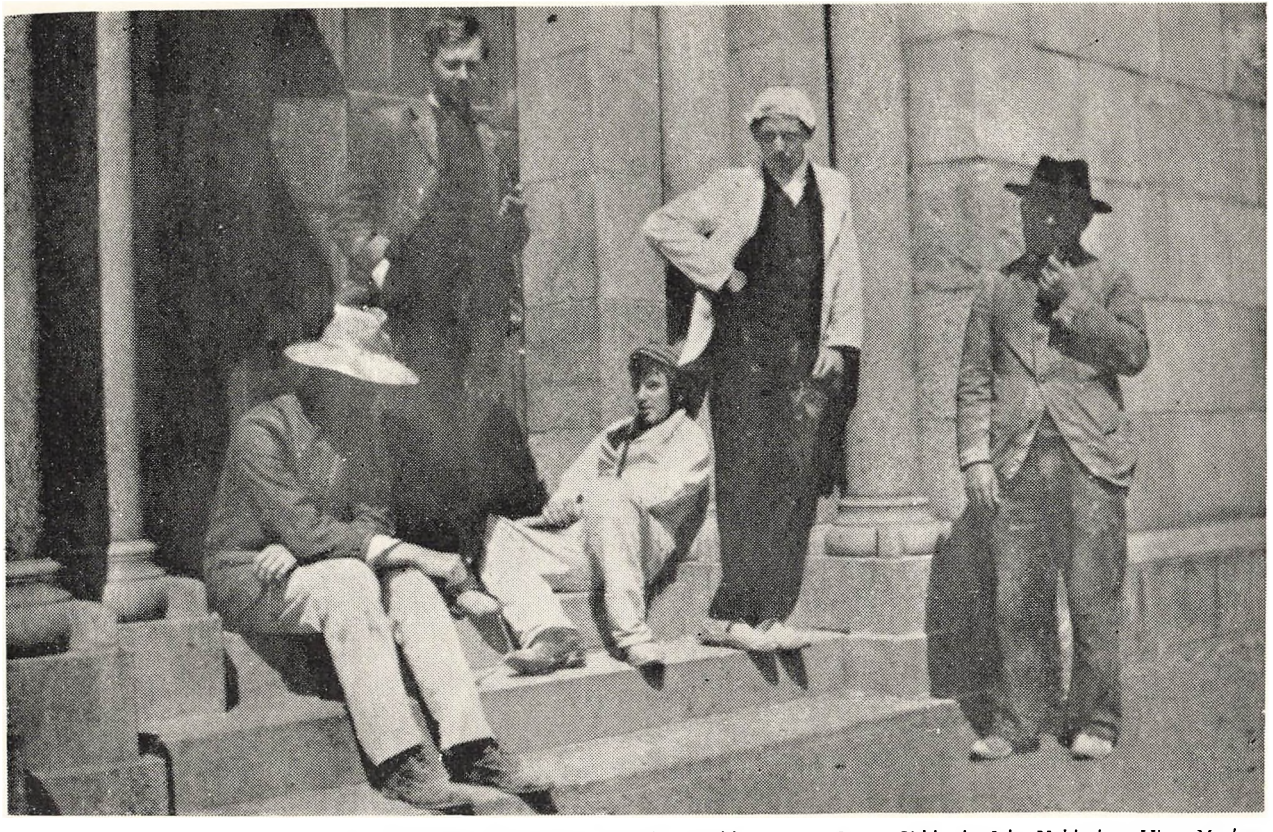
Ligesom de andre medarbejdere blev Lofthus først sat til at kvadrere Skovgaards kartoner (udført i trediedels størrelse) op i fuldt format. Han beundrede disse Skovgaards forarbejder (nu i Den Hirschsprungske Samling) og ligeså detailstudierne til de mange hundrede skikkelser, både for deres klare, gennemarbejdede komposition og for de dejlige og fint sammenstemte farver. »Det var resultatet af mange års streng flid.«

Trods den omhyggelige tilrettelægning frembød selve arbejdet i kirken dog mange vanskeligheder, som kulminerede ved udsmykningen af hvælvingerne. Her blev figurerne på det uberegneligste fortrukne, og man måtte eksperimentere sig frem til den rette afstandsvirkning. Som en Penelope, der om natten udslettede dagens arbejde, beordrede Skovgaard gang på gang ubønhørligt det forrige års arbejde slået ned. »I fem år kørte det store stillads i domkirkens korsarme frem og tilbage, frem og tilbage. Rædslerne nåede deres højdepunkt i det Herrens år 1903, da det så ud til, at alt det, som hidtil var malet færdigt, skulle gøres om.« (Saxild).

Om arbejdet med hvælvingerne beretter Lofthus: »Figurerne måtte gjøres større og bredere nedefter. Cheruberne i korhvælvingen f. eks., som til at begynde med var velskapte og pene skikkelser, blev længere og længere. De fik ben som Goliats i størrelse og hoder som Davids, men set fra kirkegulvet steg de i værdighet, blev plastiske og er nu rigtige cheruber. Kuplernes holdning blev ungdommelig og frisk.«

Lofthus erindrer også de problemer, som udførelsen af Judas – der på vægbilledet i nordre korsarm fremstilles, da han forlader den hellige nadver – voldte: »Kjeltringen ville på ingen måte indordne sig i billedets plan, men holdt på at springe ut i kirken. Flere gange blev han malet om, inden det langt om længe lykkedes at få ham til at bli i billedet.«

Sine personlige erindringer om arbejdet under Skovgaards ledelse sammenfatter Lofthus således: »Skovgaard var til tider og på enkelte punkter en meget streng mester. Kom vi medhjælpere bare nogen minutter for sent om morgenen, så kunne han ta uret op av lommen sin og smile på en ubehagelig måte. Og bare en gang om uken fik vi drikke frokostkaffe i Håndværkerforeningen, endda foreningen lå like ved kirken. Hadde vi malet noget skidt, som jo kan hænde for enhver, så kunne han rope det op til os, fra kirkegulvet, så vi fik høre

Skovgaards medarbejdere ved sondre portal. Stående (fra venstre): Arne Lofthus, Vald. Jørgensen, Stevns. Siddende: Johs. Hohlenberg, Viggo Madsen.

det igjen fra alle kirkevæggene; men det klang jo velsignet, når det var anerkjendende ord, og det forekom jo også, heldigvis. Vi var som mandskapet på en skude enige om i alle de år, at vor kaptein var den bedste mand at seile med.«

⁂

Den, der ønsker at danne sig et indtryk af Arne Lofthus' andel i billederne i Viborg Domkirke, begynder bedst med at betragte de tre kvinder, der danser om guldkalven. Hvor er de sikkert og yndefuldt malet! Lofthus har også æren for udførelsen af David, der spiller for Saul, og flere andre triforiefelter. Men højest nåede den unge nordmand vistnok i fremstillingen af englen, der vælter stenen fra Herrens grav i opstandelsesbilledet.

Som den ubestikkelige og yderlig beskedne mand, Skovgaard var, indrømmede han, at hans hjælpere til tider overgik ham selv. Et særlig smukt eksempel herpå er Skovgaards omtale af sidstnævnte billede: korets nordvæg med opstandelsen og nedenunder opfarten fra dødsriget. Stevns har malet skaren af de døde, som føres op af svælget til liv og Paradis, medens Skovgaard førte penselen i højre hjørne, hvor englene åbner portene ind til lysets hjem. Skovgaard fremhæver særlig Stevns' Eva-skikkelse med det pragtfulde, rødgyldne hår bølgende ned over skuldrene, ved Frelserens højre hånd. Skovgaard tilføjer: »Mine engle, som åbner portene, bliver svagt udførte i forhold hertil. Lofthus' engel ovenover, som vælter stenen fra graven, står sig bedre. Jeg havde, midt i det nederste billede, malet et skjold, lovlig udpillet med glanslys på nagler og buler, så Lofthus med rette kunne sige, at det så ud som stads – havde ikke det ægte præg, som Stevns' skare. Jeg bad Lofthus male det om, og det blev et skjold af fuldvægtigt guld, upoleret, men ægte.«

Mielche, der kalder Lofthus »en maler med en levende kvik pensel«, oplyser, at Lofthus og Stevns sammen med Skovgaard har malet feltet med Kain og Abel. Også den sydlige væg i koret – himmelfarten – viser det fortrinlige samarbejde mellem Skovgaard, Stevns og Lofthus. De to dejlige oliventræer skyldes Stevns – teknikken viser hen til hans senere fresker i H. C. Andersens Hus i Odense. »Nordmanden Lofthus« – skriver Skovgaard – »fik naturligvis klipperne på samme billede at bakse med og skyerne om disse. Skade at hans yndefulde hyrdedreng, som sad og spillede fløjte mellem sine får,

Kunstnerne inde i kirken. Fra venstre: A. Lofthus, Johs. Hohlenberg, Stevns, Vald. Jorgensen, Viggo Madsen.

måtte bort, fordi han virkede for spinkelt i kompositionen. Havde vi blot den gang kendt til at flytte fresker!« – Italienske specialister »rullede« i 1913 hele den mægtige freske af »Det store gæstebud« ned af væggen i domkirken (billedet var angrebet af syre) og overflyttede billedet til Statens Museum for Kunst, medens Skovgaard malede en ny freske i domkirken. Havde denne teknik været fremme i århundredets begyndelse, kunne en mængde billeder af Skovgaard og hans disciple have været bevaret.

Ved sine kækt og frit malede engle indlagde Lofthus sig sin læremesters bevågenhed. På billedet af Adam og Evas uddrivelse af Paradis har Lofthus således draperet englen med flammesværdet. Men han magtede også helt andre opgaver. Da turen kom til billedet ved siden af: syndflodens vande, sagde Skovgaard pludselig: »Det skal *du* male, Arne!« – »Men hvorfor dog det?« spurgte denne. »Jo, du er jo fra Bergen!« Og *så* overbevisende malede Lofthus himlens åbnede sluser, at »en kolerisk herre, der en dag beså kirken, tog forargelse deraf og skældte kirketjeneren og hans kone huden fuld«, fortæller arbejdsfællen Joh. Mielche. Virkelig – magen til morderisk skylregn har næppe nogen fresko-maler gjort. Det er ikke velsignet væde, men ond død, der siler ned.

Lofthus tilegnede sig i Viborg Domkirke den fulde beherskelse af kalkmaleriets kunst og teknik. Hans største selvstændige arbejde i denne genre som kirkekunstner er den store kor-freske i Skærbæk Frimenighedskirke: »Kristus med de små børn«. Lofthus har siden arbejdet meget i fresko, dels i staffelimaleri, dels i en række mægtige, meget betydelige dekorative arbejder, blandt andet i »Handelens og Sjøfartens Hus« i fødebyen Bergen og i »Norges Rederforbund« i Oslo. I København har Lofthus udført en festlig freske i »Thorvaldsens Skole«: Adam giver dyrene navne. Men det må dybt beklages, at der hverken i Danmark eller Norge blev tildelt denne kunstner nogle flere opgaver indenfor kirkemaleriet. Et enkelt sted, i Odder Kirke, har han vist, hvad han formår på et andet og krævende dekorativt felt: glasmaleriet.

Som portrætmaler har Lofthus udført en lang række arbejder af fremragende kvalitet. På Kunstmuseet i København findes billedet af svigerfaderen, dr. Karl Madsen, og på Frederiksborgmuseet adskillige ypperlige portrætter, især af tidens bedste kunstnere, som

Skovgaard og medarbejdere uden for kirken.
Fra venstre: Stevns, fru Agnete Skovgaard, J. Skovgaard, A. Lofthus, P. Jerndorff og J. Mielche.

gerne ville »sidde for« Lofthus, bl. a. billedhuggerne Kai Nielsen og Gerhard Henning, malerne Th. Philipsen, L. A. Ring, Robert Storm-Petersen og politikeren Niels Neergaard.

I 1926 fik Lofthus, som en særlig kærkommen opgave, overdraget at male et billede af Joakim Skovgaard, til ophængning i domkirken – hvilket Skovgaard kun efter mange betænkeligheder gik med til (han modsatte sig som bekendt på det bestemteste, at byen Viborg lod hans buste udføre og opstille). Lofthus fortæller: »Billedet blev udført hjemme hos mig, og Skovgaard sidder i sin islandske trøje, som han altid havde på sig i kirken. To hele dage var han hos mig fra tidlig morgen til ud på aftenen. Første dag gik med udførelsen af tegningen og den næste med fresken. Under arbejdet husker jeg, han sagde: »Det kan være, jeg falder i søvn en stund, men du skal ikke vække mig!« Han blundede også nogle minutter og paletten, han sad med, faldt i gulvet.«

Efter Skovgaards eget ønske hænger Lofthus' portræt af ham nu på et meget beskedent sted, ved nordskibets udmunding i korsarmen (i modsætning til alle bispeportrætterne, der er placeret så iøjnefal-

dende på kirkens piller). Men næppe mange kunstnerportrætter ses dog af så mange som dette, og det hører naturligt hjemme her i kirken, der rummer hans storværk. Det var en lykke, at Lofthus nåede at male Skovgaards træk, medens han endnu levede. Ved sin udførelse – som kalkmaleri – er billedet ret enestående i vor portrætkunst; men Lofthus har her ydet mere end et dygtigt og levende portræt. Det er i virkeligheden en discipels ædle, menneskelige vidnesbyrd om sin gamle mester.

Lofthus' meget værdifulde skitse til dette portræt (i kul) er iøvrigt nu også kommet til Viborg. På Joakim Skovgaards hundredårsdag – søndag den 18. november 1956 – hvor kunstneren mindedes ved højmessen i domkirken, åbnedes en udstilling af hans værker (for en stor del forarbejder) om eftermiddagen i rådhussalen, og her overrakte domsognets menighedsråd den smukke kultegning til Skovgaard-Museet.

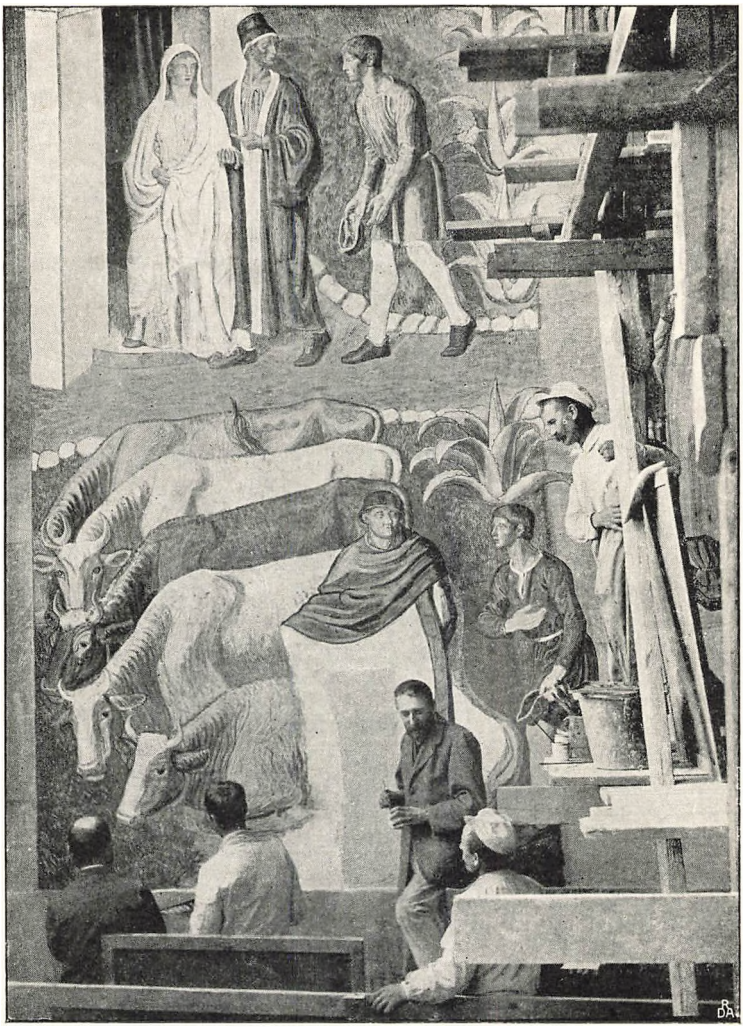
En række af de oplysninger, som ovenfor er meddelt, har jeg fra Arne Lofthus personlig. Jeg fik også overladt tre fotografier af Joakim Skovgaard og hans medarbejdere, taget medens kirkens udsmykning stod på (de gengives side 25, 27 og 29). Ved samværet med den sidste nulevende kunstner, som har været med under hele arbejdet, var det mig magtpåliggende ikke blot at høre erindringerne fra hans samvirken med mesteren og arbejdsstaben, men også – såvidt muligt – at få oplyst, *hvem der har udført de forskellige billeder eller de enkelte dele af dem.*

Mandag efter Skovgaards hundredårsdag tilbragte jeg da nogle timer i domkirken sammen med Lofthus, hvor vi gennemgik hvert eneste billede. Jeg fik udpeget, hvad Lofthus personlig har malet, men også – såvidt hans erindring rakte – hvad Skovgaard og hans andre arbejdsfæller har ført i penslen. Resultatet bringes nedenfor som et bidrag til fresko-storværkets historie. Der meddeles dog kun oplysninger om de billeder, som Lofthus mente at have sikker erindring om.

Arne Lofthus' oplysninger om freskerne i Viborg Domkirke.

Numrene svarer til fortegnelsen i *Viborg Domkirke. Kort vejledning* side 9–12. (T). betegner, at billedet findes over Triforierne.

1. *Adam giver dyrene navne.* Alt er udført af Skovgaard. Hans første Adam, der – som prøve – var malet på tør puds, var bedre.
3. (T). *Torne og tidsler skal jorden bære dig.* Malet af Larsen Stevns.
4. *Syndefaldet.* Alt er udført af Skovgaard undtagen de flyvende fugle øverst, som er af Sv. Bird.
5. (T). *Eva med Kain og Abel.* Larsen Stevns.
6. *Uddrivelsen af Paradis.* Udført af Skovgaard undtagen kerubens drapering (Lofthus).
7. (T). *Abels begravelse.* Larsen Stevns og Skovgaard.
8. *Kain og Abels offer.* Alt af Skovgaard med undtagelse af himmelen og Abel ved bålet, som er udført af Lofthus.
9. (T). *Kvindens sæd skal knuse slangens hoved.* Af Viggo Madsen, slangen dog af Skovgaard.
10. *Syndfloden.* Af Lofthus. Øverst: *Noahs offer* af Skovgaard.
11. (T). *Duen kommer tilbage til Noah.* Lofthus.
12. *Herren gæster Abraham, Abrahams bøn for Sodoma og Sodomas ødelæggelse.* Alt af Skovgaard.
13. (T). *Abrahams sæd skal blive talrig som havets sand og himmelens stjerner.* Viggo Madsen og Skovgaard.
14. *Isaks ofring.* Alle felter af Skovgaard.
15. (T). *Elieser ved brønden.* Lofthus.
16. *Jakobs drøm* (hele højre side) af Lofthus. *Jakobs kamp med englen* af Skovgaard.
17. (T). *Esaus og Jakobs møde.* Af Skovgaard og Lofthus.
18. *Josefs historie.* Af Skovgaard. Ornamentet under vinduet skyldes Th. Bindesbøll.
19. (T). *Josefs blodige kjortel.* Af Lofthus.
20. *Overgangen over Det røde Hav.* Figurerne tilvenstre og tilhøjre malet af Skovgaard. Englene øverst, skyerne og havet af Lofthus.
21. (T). *Moses tages op af Nilfloden.* Lofthus.
22. *Jøderne ved Sinai Bjerg.* Kvinderne, der danser om guldkalven, og de knælende skikkelser tilhøjre af Lofthus, resten af Skovgaard.
23. (T). *Moses ved den brændende tornebusk.* Skovgaard og Lofthus.
25. (T). *David spiller for Saul.* Lofthus.
27. (T). *Ravnene bringer Elias føde.* Skovgaard og Lofthus.

Under arbejdet på »Det store gæstebud«.
Fra venstre: Stevns, Lofthus, Skovgaard, murer Nielsen og (på stilladset) Johan Mielche.

28. *Johannes Døbers liv.* Det øverste felt er udført af Ludv. Find (den dansende Salome) og Lofthus. – Englen med sværd og skjold i hvælvkappen over billedet er malet af Lofthus (og Skovgaard roste ham for den).

29. (T). *Daniel i løvekulen.* Larsen Stevns.
40. *Enkens skærv.* Væsentlig udført af Skovgaard, men Bird har udført nogle af hovederne.
43. *Den blodsottige kvinde.* Kvinden er udført af Stevns.
44. *Jesus helbreder den værkbrudne.* Manden med kalot er malet af Lofthus.
45. *Det store gæstebud.* Det meste er malet af Skovgaard (Kristus, brud og brudgom, alle indbyderne). Kvæg og kvægdriver samt alle indbudte i billedets midte skyldes Stevns. Nogle af de fattige tilhøjre er udført af Lofthus.
46. *Martha og Maria. Lazarus' opvækkelse. Indtoget i Jerusalem.* Stevns har malet arkitekturen og de to tilskuere øverst, Lofthus den lille dreng, der på indtogsbilledet følger efter Jesus, men iøvigt er hele det store felt udført af Skovgaard personlig.
47. *Nadverens indstiftelse. Jesus i Gethsemane.* Atter her er arkitekturen udført af Stevns, der også har malet nogle af de sovende apostle og de fleste af soldaterne. Det grønne bladhang bag Judas skyldes Hohlenberg, påskelammet er malet af Stevns og borddugen af Lofthus.
48. *Korsfæstelsen.* Himmelen, muren, gribben, korsene, rytteren og hesten, hunden og soldaterne med Jesu kjortel (nederst) er malet af Skovgaard. I udførelsen af Kristus og røverne deltog Stevns, der også malede de romerske soldater tilhøjre, drengen, der rækker eddiken og den grønne krukke. Den siddende dreng (helt til venstre) er udført af Viggo Madsen. Gadedrengene (i midten tilhøjre) og de to kvinder til højre for dem er malet af Lofthus.
53. *Jesu tilbagekomst fra de dødes rige. Jesu opstandelse.* De fleste af de opstandne er malet af Stevns, Kristus selv af Skovgaard. Englene ved himmelporten af Skovgaard (vingerne, porten og græsset dog af Lofthus. Ornamenterne på portfløjene er udført efter udkast af Bindesbøll). På det øverste felt har Skovgaard malet Kristus, der stiger frem af graven. Alle englene skyldes Lofthus.
54. *Himmelfarten.* Kristus er udført af Skovgaard, englene og mandorlaen af Lofthus. Oliventræerne og apostlenes hoveder er malet af Stevns.

Om de fire *hvælvingers* udsmykning havde Lofthus også nogle oplysninger. I nordre krydshvælving er hovedet på en af »Herrens stridsengle« malet af Niels Skovgaard i 1901, da denne udførte nogle prøvemalerier i domkirken. Det er englen til højre lige over »Indtoget i Jerusalem« (med sænket sværd). I hvælvingerne deltog næsten alle medarbejderne i udsmykningen. Engang under arbejdet i søndre krydshvælving sagde Skovgaard til Lofthus: »Du maler altid engle som piger.« På midterhvælvingen arbejdede især Larsen Stevns, der har malet alle de tolv apostles hoveder. Da hvælvingen er af ret ringe løftning (temmelig flad), fik man den til at virke højere ved at gøre hovederne små. Fru Anna Larsen Stevns har en studiebog, hvori hendes mand har udført en lang række akvarelskitser af elever på Vallekilde højskole, og disse skitser var Stevns' modelgrundlag.

*

Hvad der mest betog mig ved denne gennemgang af det store billedværk, var omfanget af, hvad Skovgaard personlig har malet. Bortset fra en række af de små triforiefelter, som er udført af hans hjælpere alene, har Skovgaard selv ført penselen på samtlige billeder på vægge og hvælvinger. I de fleste felter har han malet de vigtigste partier og på såre mange også flademæssigt taget broderparten på sin kappe.

Jeg vidste i forvejen, hvilket kæmpearbejde kunstneren har nedlagt i sine grundige forarbejder til samtlige motiver. Men først den dag – ved hans tro medarbejders side – blev det mig, felt for felt, klart, hvilken aldeles overvældende indsats Skovgaard også i sidste instans af arbejdet har ydet »med egen hånd«, samtidig med at han overvågede, at alt blev udført i hans ånd. Det indvundne, nærmere kendskab til arbejdets historie og udførelsens fordeling kan kun understrege med hvor stor og fuld ret, værket kaldes *Joakim Skovgaards billeder i Viborg Domkirke.*

De frivillige menighedsråd i Viborg Stift

Af forstander ELLE JENSEN

MENS den 1853 af regeringen nedsatte kommission, der skulle fremkomme med forslag til en kirkeforfatning, ikke kunne samles om et sådant, var man fra alle sider i den enig om det ønskelige i, at der i samtlige landets pastorater blev oprettet menighedsråd. Kultusminister A. S. Ørsted ville imidlertid ikke gennemføre nogen særlig lov herom, men da han ved ministeriets fald 1854 afløstes af C. C. Hall, tog denne tanken op, dog således, at han i stedet for at gå til rigsdagen ville søge administrativt at føre den ud i livet ad frivillighedens vej.

Dette skete ved et cirkulære den 24. september 1856, i hvilket han gennem biskopperne opfordrede præsterne til hver på sit sted, om der var jordbund for det, at oprette frivillige menighedsråd i deres sogne. Meningen med dem var, at de dels skulle repræsentere lægfolket overfor præsterne, dels som deres medhjælpere tage del i det kirkelige arbejde ved at agte på det kristelige og sædelige liv på egnen og i det hele bidrage til at vække og styrke det. Nærmere regler gaves ikke, men der pegedes dog på, at de kunne gøre en indsats ved gennem påmindelser og advarsler overfor ubodfærdige at tage del i kirketugten, ligesom de burde have ret til såvel at udtale sig om skrivelser fra øvrigheden som selv at fremkomme med forslag til denne.

Fremgangsmåden ved valgene, der skulle approberes af biskopperne, overlodes til gejstligheden selv, og det henstilledes at drøfte den ved konventer, men det var ministeriets opfattelse, at rådene, der historisk sluttede sig til den gamle, nu næsten overalt forsvundne medhjælperinstitution fra Christian IVs tid[1]), ville kunne føre til en opblomstring af menighedslivet og samtidig blive et meget væsentligt led i en kommende kirkeforfatning.

Det Hallske cirkulære blev stort set velvilligt modtaget af gejstligheden, selv om der hos ellers venligt indstillede præster var adskillig

skepsis med hensyn til muligheden for at få det gennemført i praksis, bl. a. fordi de ikke anså befolkningen for at være i besiddelse af den fornødne åndelige modenhed. Det skulle snart vise sig, at deres mørksyn ikke var uberettiget.

Biskop Laubs syn på menighedsrådene kommer første gang til orde i en rundskrivelse (den 13. oktober 1856) til stiftets provster. Han så dem gerne oprettet, hvor der var et virkeligt ønske derom, og det var hans håb, at de både skulle virke forberedende på en kirkeforfatning og øve indflydelse på sognenes indre liv. Foreløbig burde man dog især samle sig om det sidste, idet man begyndte småt med de små ting. Men presses frem måtte de ikke, thi så ville de kun komme dødfødte til verden uden at være klare over, hvad der krævedes af dem. Sagen kunne ikke bringes til afslutning i en hast, og det var nødvendigt at arbejde for den i tålmodighed og udholdenhed.

Ved en sammenkomst hos stiftsprovst Welding med byens præster var der enighed om, at man ville søge at træde i forbindelse med nogle af de kirkeligt sindede borgere og at få dem til at virke for sagen i videre kredse, så det eventuelt blev muligt at finde frem til mænd, der var egnede til at vælges. Laub mente, at denne fremgangsmåde var i høj grad anbefalelsesværdig, ja egentlig den eneste anvendelige, navnlig i en købstad, om der skulle nås et resultat, thi vanskelighederne var og blev store. Det viste de sig også at være i Viborg; thi der blev intet menighedsråd oprettet i byen.

Heller ikke ude i menighederne på landet var der nogen interesse for indholdet af det ministerielle cirkulære; thi et år senere kunne biskoppen ikke indberette om approberede råd i mere end tre af stiftets 93 pastorater, selv om han ventede, der ville komme et par stykker til (den 4. oktober 1857).

De tre pastorater var Jebjerg-Lyby, Lime og Fur. Fra Jebjerg skrev allerede d. 8. december 1856 pastor Glud til biskoppen, at der i hans sogn var sans for sagen, om end ingen trang, men skulle man vente efter den, kom man til at vente længe, thi tidsånden begunstigede den ikke. Han mente, at menighedsråd ville kunne udrette meget godt som et nødvendigt led i den kirketugt, der i så høj grad tiltrængtes i nutidens kirkelige forvirring og dens lyst til at ændre alle ting, og han troede også, der nok i pastoratet kunne findes de rette mænd til rådet. Ved senere valg var det så måske muligt at finde frem til nogle,

der var endnu bedre skikket, og han håbede, medlemmernes ansvarsfølelse ville vokse med stillingen. De burde vælges ved frie valg, thi ellers kunne de ikke med rette siges at repræsentere deres menigheder.

Laub svarede herpå, at den åndelige jordbund først måtte være beredt, men da forholdene i Jebjerg-Lyby var bedre end andre steder, ville han alligevel ønske Glud alt held med sine planer, ligesom han gik med til de frie valg, skønt han egentlig ikke syntes om dem.

Glud frafaldt derefter dette krav og foreslog nu, at han selv udpegede en 6–7 mænd i hvert sogn, af hvilke man skulle vælge tre på ubestemt tid, eller til biskoppen udskrev valg. Rådene skulle samles nogle gange om året, eventuelt i forening, og deres opgave ville blive så vidt muligt at modvirke falsk lære (mormonerne!), at virke til Guds ære og for kristelig vandel, vejlede med hensyn til valg af salmebøger, erklære sig om tilstillede spørgsmål og selv indsende andragender. I præstens embedsgerning måtte de dog ikke gribe ind ved afstemning, men kunne drøfte alle kirkelige forhold med ham. Store resultater kunne vel ikke ventes straks, men Glud håbede, han senere kunne komme til at føre opbyggelige samtaler med medlemmerne – i sogneforstanderskabet havde han prøvet noget sådant.

Laub billigede d. 28. februar 1857 dette program, og valgene kunne derefter finde sted.

Den 1. april 1857 approberedes planen for Lime menighedsråd (pastor Fontenay). Det skulle bestå af fire læge medlemmer, valgt på ubestemt tid. Deres opgave var at støtte præsten i alt, der tjente til kirkelivets fremme og at agte på dets ytringer i sognet samt arbejde for kirkens anseelse og gudstjenestens højtidelighed. Måske kunne de komme til at bestyre den frie fattigkasse. Det sås gerne, at de efter forudgående forhandling med præsten privat påtalte forargelser i menigheden.

Menighedsrådet på Fur blev godkendt d. 27. oktober 1857. Allerede 1. s. i advent 1856 havde pastor Brandt ved i kirken at tale om at gå Frelseren i møde henledt opmærksomheden på cirkulæret og siden drøftet det med folk på øen. Resultatet blev, at man om sommeren kunne skride til valg og vælge to lærere, to gårdmænd og en husmand, alle foreslået af præsten. Deres opgave var at hjælpe ham i hans sjælesørgergerning, selv henvende sig til de enkelte og melde ham, om præsten muligt burde træde til; de skulle holde øje med ung-

dommens opførsel (banden, sværgen, vildskab), så den kunne være værdig til at konfirmeres, uddele Ny Testamenter fra stiftets bibelselskab, holde husandagt i deres hjem og i det hele give andre et godt eksempel. Brandt håbede, rådet ville virke efter sin hensigt, om end der jo ikke kunne ventes frugter med det samme fra en institution, som hører denne verden til.

I Ø. Velling-Helstrup-Grensten havde pastor Bøggild et forslag færdigt kort før jul 1857. I hvert sogn skulle der vælges tre medlemmer efter fælles overenskomst mellem præst og menigheder, siden burde rådene supplere sig selv. Hensigten var så at samles fire gange årligt, eventuelt under eet, til forhandling om de åndelige forhold, herunder kirkegangen og de unges deltagelse i katekisationerne, derimod ikke om det egentlige sjælesørgervirke. (Godkendt d. 6. januar 1858).

I Langaa–Torup–Sdr. Vinge fik pastor Otterstrøm kun dannet et fælles menighedsråd for Langaa og Sdr. Vinge med fire medlemmer fra det ene og fem fra det andet, valgt af alle husfædre. Dets opgaver skulle være de sædvanligt anførte: Bistand til præsten i hans gerning ved påtale af åbenlys forargelse, modarbejdelse af sektvæsenet, fremsættelse af ønsker ved kirkesyn og erklæringer angående tilsendte andragender, ligesom det ventedes, det ville virke til en bedre kirkegang. Det blev først oprettet i 1859. (Approberet d. 24. marts).

For Skørping-Fræer foreslog pastor Mønter efter i skolerne at have holdt møder med befolkningen om sagen d. 10. september 1857 at oprette et fælles råd med tre medlemmer fra hvert sogn, valgt på tre år ved frie valg. Noget helt bestemt program for dets virksomhed kunne han vel ikke fremlægge, men han tænkte sig, man ved møderne skulle forhandle f. eks. om indførelse af en ny salmebog (Roskilde konvents), konfirmationen, misbrug af nadveren, forståelse af visse bibelsteder o. a., eventuelt afgive betænkninger om forskellige ting. Det var hans håb, at de frie menighedsråd måtte være det første skridt til en kirkeforfatning. (Approbation d. 8. november 1858).

Flere end de ovenfor nævnte menighedsråd blev ikke godkendt. Der var nok de steder, hvor præsterne oprettede dem, men uden at opnå biskoppens anerkendelse af det skete. Således i Laastrup-Skals, hvor pastor Hassager selv valgte medlemmerne, hvis opgave skulle være at »vække det døde og slumrende og vorde ordenens og sædelig-

hedens vogtere«. Noget lignende var tilfældet i Vesterbølle-Østerbølle; også her udtog pastor Rhode medlemmerne, i håb om at det ville gå bedre, end man kunne vente, da der ikke var den rette åndelige jordbund for menighedsråd i pastoratet. Begge steder godkendte menighederne deres præsters handlemåde, men Laub mente det dog bedst foreløbig at vente med autorisation, til man så, hvorledes forholdene ville udvikle sig, det samme forsigtige standpunkt, han også indtog overfor andre, når han frygtede, at der blev begyndt på for løs en grund. På den måde kom adskillige menighedsråd ikke videre end til selve starten, fordi det viste sig, at der i virkeligheden ikke var nogen udover præsten, der ønskede dem – heller ikke i Vesterbølle og Laastrup. Sidstnævnte sted indberettede pastor Hassager senere, at han betragtede sine råd som et privat forsøg. Man havde ved dem afværget et par uordener, og meningen var, at de skulle opmuntre kirkegangen og bestyre det frie fattigvæsen, men deres virksomhed var trådt i baggrunden. Alligevel trøstede han sig med, at om den bare fandt sted i det skjulte, var det nok.

Heller ikke pastor Heise i Nørbæk-Sønderbæk-Læsten opnåede biskoppens anerkendelse af sit arbejde. Den 9. marts 1857 meldte han, at han havde oprettet et råd med 2 medlemmer fra hvert sogn, som skulle samles, når nogen ønskede det. I forvejen havde han holdt møder om sagen og forklaret folk, at det var den gamle medhjælperinstitution, som en del kendte, der nu blev fortsat og videre udviklet, og da han spurgte, om nogen havde imod, at et sådant råd blev oprettet i al besindighed og kærlighed, havde alle bifaldet det. De, han havde udpeget til det, og som ingen havde protesteret imod, var alle »sædelige og kristeligt sindede mænd, som tillige har indgang og yndest hos deres brødre«. Laub fandt imidlertid ikke indberetningen fyldestgørende nok, var heller ikke tilfreds med Heises betoning af, at menighedsrådet hvilede på medhjælperinstitutionen, hvorfor han henstillede, at godkendelsen blev udskudt, til der var høstet nærmere erfaringer. Derefter høres der ikke mere til sagen.

Der findes ingen samlet opgørelse over, hvorledes stiftets præster og menigheder stillede sig til det Hallske cirkulære, men af de fra forskellige egne til biskoppen indsendte beretninger fremgår det med al tydelighed, at det ikke fandt nogen genklang i befolkningen.

På en måde heller ikke hos præsterne. Thi vel anerkendte de fleste

dets gode hensigt – enkelte var dog absolutte modstandere, i reglen fordi de syntes, alt var godt, som det var – men de tvivlede på, at der var tilstrækkelig trang og modenhed i menighederne til at føre det ud i livet. Og det var utvivlsomt rigtigt; thi det blev så at sige overalt mødt med ligegyldighed og modstand. Det var noget nyt og ukendt, der her tilbødes, og allerede derfor var man i de brede lag på forhånd mistroisk stemt imod det; at lægmænd skulle bistå præsten i hans gerning var dem en ganske fremmed tanke, og adskillige steder var man inde på, at menighedsrådene jo nok ville blive en slags kirkeligt politi, der, når de skulle deltage i kirketugt, blandede sig i folks privatliv, og fra begge dele tog man afgjort afstand. Også indvendinger af praktisk natur kunne fremkomme; i Vindum, hvor man ved et møde om sagen demonstrerede sin konservatisme ved at fremlægge en adresse for bibeholdelse af Balles lærebog og den evangelisk-kristelige salmebog, blev der således udtalt frygt for, at et menighedsråd ville betyde større udgifter for sognet. Der var for resten kun kommet seks til stede. I Øls mødte der heller ikke flere, og af dem stemte de to mod forslaget.

Heller ikke andre steder var tilslutningen ret stor, når præsterne kaldte til møde for at forklare cirkulærets mening, men selv om den var det, var der næsten altid modstand mod dets indhold; i det højeste kunne man måske som i Farsø gå med til at ville tage det op til nærmere overvejelse, når man havde set, hvordan det gik andre steder.

Eller præsterne erklærede på forhånd intet at kunne udrette, enten fordi der ikke blandt deres sognebørn var nogen, der syntes dem skikket til at sidde i et menighedsråd, eller fordi de, som de nok ville have og talte med derom, undslog sig for at modtage valg, begge dele vidnesbyrd om hvor ringe sans der i menigheden var for en personlig deltagelse i det sognekirkelige arbejde. For dog at nå til et vist resultat var der præster, som ved henvendelse til enkelte, de havde tillid til, fik dem til at love at ville være deres private rådgivere, når de havde brug for dem; det opnåede de lettere, fordi der ikke her var tale om nogen officielt forpligtende stilling, der kunne bringe de pågældende i et skævt forhold til deres bysbørn. Der høres da heller intet om, at der på den måde vaktes nogen uvilje. En udvej var det også at prøve at genfremkalde og oppudse den gamle medhjælperinstitu-

tion, som de fleste kendte i alt fald af navn, og som derfor ikke virkede skræmmende ved sin nyhed – det var det, pastor Heise forsøgte – men intet af alt dette kom til at betyde noget for menighedslivet i almindelighed og for menighedsrådstanken i særdeleshed.

Hvad fik så de seks godkendte menighedsråd udrettet? Nogle indsendte indberetninger fortæller lidt derom.

Jebjerg 1857: Forhandling om nye kirkebænke, beplantning af kirkegård og fornyelse af gravminde over en lærer. Henstilling til folk om at købe tillæg til ev.-kr. salmebog og at holde deres børn til skole. Ønsker om hjemmedåb tilladt. 1858: Forhandling om ansættelse af graver, påbegyndt kirkegårdsbeplantning og visse personlige forhold. Tavlepenge uddelt til fattige, mere katekisation ønskes, men præsten stiller som betingelse, at de unge møder flittigere. 1859: Forhandling om helligdagsarbejde, visse forhold i og ved kirken, anskaffelse af rejsekalk og disk, ønsker om månedlig prædiken over epistel. Ønske fra Lyby om særlige altergangsdage for ældre afvist, handlingen må altid være for alle. Et par ægtefolk forligt. Forhandling om et brændevinsudsalg, høstgilder om lørdagen og om kirkeforfatning. Senere indberetning findes ikke. Ved Laubs visitats 1865 nævnes intet om menighedsråd.

Lime 1857: Forhandling om Balslevs lærebog og konventssalmebogen samt om sømmeligere optræden før gudstjeneste (ingen tobaksrygning og spøg på kirkegården), uddeling af skrifter mod mormonerne, billigelse af nadvernægtelse til en mand, løfte om støtte til præstens aktion mod smugkro. Men her er ingen særlig kristelig sans, og forsøg på at overvåge sæderne ville gøre skandale. 1858: Forhandling om mormoner, nadvernægtelse, salmebog, forskønnelse af kirkegård, eventuel indsamling til Johanneskirken i København. Bør den hidtil læste skriftebøn læses af hvert sæt altergæster? 1859: Pastor Fontenay er nu afløst af pastor Schaarup, der vil afvente bedre tider og anser menighedstilstandene for gode. Ingen flere indberetninger.

Fur 1857: Forhandling om afsætning af 100 Ny Testamenter og gudelige skrifter, bibellæsninger og kirkegårdens forskønnelse, hvad dog næppe vil vinde bifald. Opmærksomheden henledt på ungdommens forhold og på syges og fattiges timelige og åndelige trang. 1858: Forhandling om Roskilde konvents salmebog. Selv i menighedsrådet mødte den modstand, men vil vistnok sejre; den bruges ved konfir-

mationsforberedelsen og i skolen. Stor tilslutning til bibellæsning (to timer ad gangen); det er noget nyt. 1859: Intet særligt at melde. Ved bispevisitatsen 1865 nævnes der intet om menighedsråd.

Ø. Velling 1858: To møder. Præsten tror, menighedsrådene virker til bedre kirke- og skolegang + katekisation. Legestuer hæmmet efter henvendelse til politiet. Sommergudstjeneste kl. 8 og 10½ indført på prøve. 1859: Tre møder. Forhandling om lærebog, salmebog, helligdagsarbejde, møder i gudstjenestetiden. Overskud i den frie fattigkasse brugt til salmebøger i kirken. 1860: Fem møder. Vanskeligheder ved indførelse af konventssalmebogen. Plan om et sognebibliotek. 1861: To møder. To familier anbefales til hjælp fra den frie fattigkasse, en mand indstilles til umyndiggørelse. Rådet lover at modarbejde mormonerne og tilskynde til katekisation samt indvilger i bibellæsninger med brug af den nye salmebog. 1862: To møder. Forhandling om tiggeriet, legestuerne, aftenskole og kirkegangen. 1863: Fem møder. Forhandling om legestuerne og salmebogssagen. Bibliotek oprettet. 1864: Eet møde. Tilsagn om bøger fra landhusholdningsselskabet til biblioteket. 1865: Eet møde. Forhandling om læseforeningen (biblioteket). Konventssalmebogen indført. 1866: Eet møde. Læseforeningen opløst, bøgerne fordelt til sognene. Ny forening oprettet for Ø. Velling alene. Præsten udtræder af rådet på grund af alder (68 år); kapellan Borch bliver formand. Nye valg ønskes, men da der ikke er flere meddelelser fra pastoratet, betyder det vel, at menighedsrådet er sygnet hen. – Ved Laubs visitats 1863 klagede det over pastor Bøggilds mangel på præcision og han over det; biskoppen henstillede til ham at tage sin afsked – hvad dog først skete 1870. I stedet fik han kapellan.

Langaa 1859: Menighedsrådet, der har udviklet sig på grundlag af et af præsten dannet privat vennesamfund, har heldigt bekæmpet mormonerne. Man håber at overvinde hjemmedåben og misbrug af nadveren. Det står bag bibellæsningerne og velbesøgte, kirkehistoriske foredrag; nye melodier anvendes. Det vil arbejde for bedre gudstjenesteskik, at man deltager i messesvarene, og at kvinderne er mere opmærksomme ved messen, når der er bryllup og altergang, end de undertiden er. Rådet møder ved kirkesyn. – Rådet eksisterede – på papiret – ved Laubs visitats 1863, men samledes ellers ikke, så hans op-

fordring til det om at fortsætte har næppe båret frugt. Det omtales ikke ved biskoppens næste besøg i 1868.

Skørping 1858 og 59: Præsten har lidet at berette, mener dog menighedsrådenes stille virksomhed har vundet anerkendelse, også hos tidligere modstandere, og tror, de har haft betydning for sommergudstjenesten. Opbyggelige småskrifter er sat i omløb. Der er forhandlet om missionssagen og om en ny salmebog, som imidlertid må indføres med lempe for at undgå skandale i kirkerne. 1860: To møder med hvert råd. Forhandling om missionssagen og salmebogssagen. (Salmebogen nu indført i Fræer). 1861: To møder med kirkelig orientering. Bestræbelse for indførelse af den ny salmebog i Skørping. Præsten bemærker, at da rådene ikke har fået bestemte opgaver, beror deres virksomhed på præstens person. 1862: Et medlem af et af rådene er blevet baptistisk anfægtet. Der har været afholdt sangøvelser, hvorved nye melodier læres.

Som man vil se, fik de oprettede menighedsråd ingen lang levetid, og det er derfor nærliggende at spørge, hvorfor de så hurtigt sygnede hen, og hvorfor i det hele tanken om dem blev mødt med så megen ligegyldighed og uvilje i befolkningen.

Det sidste må besvares først, og er iøvrigt allerede blevet det, når adskillige præster i deres afvisning af at arbejde videre med sagen pegede på, at deres menigheder ikke havde modenhed nok til at interessere sig for den. De tænkte imidlertid næppe på, at en stor del af skylden herfor lå hos myndighederne selv, både de kirkelige og de verdslige.

Man har nemlig ikke indtryk af, at den jævne mand i det første hundredår efter reformationen var uinteresseret i sine sognekirkelige forhold. De detaillerede anvisninger, Peder Palladius giver på, hvordan man skal forholde sig både med hensyn til kirkebygningerne og mange andre ting, forudsætter, at der har været sangbund til stede for dem i menighederne, og at de følte et ansvar for det, som var deres. Så længe tienden blev anvendt efter sit formål, sørgede man da også i almindelighed for at holde kirkerne i forsvarlig stand, men heri skete der en ændring, da kongerne i det 17. århundrede efter de ødelæggende svenskekrige kom ind på at sælge dem. De nye ejere, i reglen herremænd, glemte imidlertid som oftest, at der med købet fulgte en vedligeholdelsespligt, og lod derfor tingene gå, som de kunne bedst,

mens samtidig menigmand mistede enhver indflydelse på, hvad der skulle ske – og dermed også efterhånden interessen for det.

Noget lignende skete med hensyn til præstevalget, som reformationen havde givet ham en i praksis ganske vist ikke ubeskåren ret til at deltage i, thi også her blev han, som tiden gik, skubbet til side til fordel for kongen og kirkeejerne, så han til sidst i virkeligheden intet havde at skulle have sagt med hensyn til sit sogns kirkelige anliggender. Samtidig krævede myndighederne hans ubetingede underkastelse under gejstlighedens vejledning i tro og lære, fordi de anså ham for ude af stand til åndeligt talt at stå på egne ben, men følgen af alt dette blev, at han efterhånden vænnedes til, at andre tænkte og handlede for ham, og at han endte med selv at mene, at sådan måtte det være.

Det var derfor en stor misforståelse, når Hall med sit cirkulære troede at imødekomme en trang i folket. En sådan eksisterede ikke, og mindst af alt ønskede man en ny, kirkelig øvrighed i sognene, som eventuelt kunne blande sig i ens privatliv. Selv i de vakte kredse, hos grundtvigianerne og den gudelige forsamlingsbevægelse, stod man i reglen, om end af forskellige grunde, afvisende overfor det.

En sådan i gunstigste tilfælde passiv holdning kunne kun give lidet aktive medlemmer i de på præsternes – aldrig på befolkningens – foranledning oprettede råd. Af indberetningerne fra de seks i Viborg Stift om deres virksomhed ses det da også, at det læge element kun i ringe grad har gjort sig gældende i forhandlingerne, der så at sige udelukkende er præget af gejstlige ønsker og tanker, og når der et par gange meldes om indgriben overfor uforligelige ægtefolk, tør man med lidt kendskab til den folkelige mentalitet være temmelig vis på, at det er præsten, der har ført ordet. Den korte levetid, rådene fik, peger i samme retning, idet deres ophør altid står i forbindelse med præsteskifte (eller ansættelse af kapellan), d. v. s. at de nye mænd ikke har tillagt dem nogen betydning, mens de selv uden dem ikke har kunnet og rimeligvis heller ikke villet hævde sig, så følgen er blevet, at de ganske stille er gået ind.

At dette skete, har forøvrigt endnu en årsag, den nemlig, at der ikke var givet menighedsrådene nogen virkelig myndighed over noget som helst eller henlagt bestemte, stadig tilbagevendende funktioner til dem at udføre, så når de havde fået konventssalmebogen ind-

ført og muligvis gjort lidt ved den forsømte kirkegård, var der faktisk ikke mere for dem at udrette. Det var ikke underligt, at man under sådanne forhold til sidst ikke havde noget egentligt at samles om.

I det hele taget kan man som allerede antydet sige, at det Hallske cirkulære var en stor misforståelse. Det var et skrivebordsarbejde, udsprunget af de bedste hensigter, men dets ophavsmand, den nationalliberale politiker, havde ingen virkelig føling med og forståelse af de brede lag, som han, romantiker som han var, tiltroede større udvikling, end de dengang havde. Dertil kom det løse og ubestemte i cirkulærets anvisninger, idet det ikke stillede menighedsrådene overfor andre opgaver end dem, enhver præst i forbindelse med sine venner på stedet kunne udføre. Så havde det været bedre med en lov for hele landet, der gav befolkningen både ret og pligt til at styre sine egne sognekirkelige anliggender i videst muligt omfang, thi deraf ville der sikkert efterhånden være fremgroet en ansvarsbevidsthed overfor dem, som nu savnedes. Det skete imidlertid først ved menighedsrådsloven af 1903.

Det borgerlige liv i vore salmers forkyndelse

Af sognepræst AAGE JESPERSEN

»Vi har jo i virkeligheden ingen salmer, som forkynder borgerligt ansvar«, udtalte en af vore biskopper, da han havde holdt foredrag om kristendom og borgerligt ansvar.

Det er nok rigtigt. – Den nyere samfundsudvikling er ikke tænkt med i vore salmer. Det moderne liv med fabrikker, kontorer, funktionærer, folkestyre og rigsdag samt hele det specialiserede liv, der er opstået efter industrialismens gennembrud, afspejler sig ikke i salmebogen. Det, der fylder i salmebogen, er udvikling af den religiøse personlighed og forudsætningen herfor, men ikke det direkte jeg–du forhold i de materielle sammenhænge.

Salmebogen har takkesalmer for høsten, men ikke for Guds gaver gennem industri og handel.

Sprogbrugen i ordet »kald« er forandret siden Luthers og Kingos tid. Nu om dage »føler« eller »får« særlige personer, der opfattes som specielt åndelige, kald – f. eks. præster, læger, missionærer (ikke kontorister). I de første lutherske århundreder *er* man kaldet gennem de timelige sammenhænge, man fødes ind i og vokser op til: Et ungt par bliver gift. Ved denne skaberordning *er* de kaldet til at tjene Gud, derved at de tjener hinanden. Næstefter lukker et par barneøjne sig op mod forældrene; her *er* de pånyt kaldet til at tjene barnet og koble sig løs fra selvet. Manden er ansat hos en tømrermester; i og med selve denne ansættelse *er* han ansat og kaldet af den gode Gud til, at håndværkets udførelse og forholdet til mester og svende bliver en gudstjeneste. Dette »kald« kan han vedgå eller være ulydig mod. (Når man nu om dage »tager et arbejde op i Herrens vingård, betyder det jo, at man tager et specielt åndeligt arbejde op *ved siden af* ens daglige bestilling. Denne tæller jo ikke med som guds-tjeneste (f. eks. en kontormands arbejde). Man foragter i virkeligheden – som før Luthers tid – det almindelige daglige arbejde).

»Vi har ingen salmer, der forkynder borgerligt ansvar«, sagde bispen, som nævnt. Dog kunne der blive en sådan ved at tage v. 4–7 ud af nr. 690 i salmebogen, »Nu rinder solen op af østerlide«. Disse vers forkynder den borgerlige bestilling som en gudstjeneste:

Jeg i mit kald og stand
min Gud og fader kan
tilbørlig dyrke.

Og videre: Gud, giv mig en håndsrækning til min timelige bestilling:

Gud lægge hånd i hånd
mig med og give
sin gode Helligånd
mit kald at drive;

Og Kingo fortsætter: Lad mig *nøjes* med at adlyde Gud i min måske trælse hverdagsgerning frem for at sværme ud i selvvalgte, storartede gerninger med langtidsmål:

Gid jeg hver dag og tid
i dig og i min flid
mig lader nøje!

Salmens ord har et andet indhold end det moderne øre vil lægge ind i dem: Ordene »synd«, »Guds behag«, »omvende mig« samt »lykke« er tænkt i forhold til lydighed i den timelige bestilling:

Lad synden mig i dag
ej slet forblinde,
at jeg min Guds behag
kan ret besinde.

Når jeg går vild, »Da vend, o Gud, mig om« – her er ikke tale om at vende sig *fra* verden eller jorden, men vend mig om *til* verden og den jordiske bestilling:

Men om min fod går vild og sig mon støde,
da vend, o Gud, mig om . . .

»Lykken er i Guds hænder« siger det sidste vers – det betyder ikke sådan bredt alfader-præsteligt, at det går nok! Men det betyder, at

lykken er i Guds hænder for den, som er i troen og lydigheden og under Guds tilgivelse. Og det er noget andet end den aflad, som købes for billige penge i de dertil indrettede udsalg.

Tilmed er lykkens gang i dine hænder . . .
min sjæl, hvad vil du mer?
Lad Gud kun råde!

Vær jorden tro! Men »ej på verden vil jeg bygge« (nr. 692 i salmebogen). Kingo ser fordærvsmagtens alt gennemtrængende magt. Verden er ham ikke et gennemgangsled på vej frem mod en bedre og mere kristelig verden. Men Gud kalder ham *til* denne verden, ikke *fra* den, endskønt han synger: »Far verden, far vel, jeg kedes ved længer at være din træl«. Begge dele må med uden afkortning, om man vil forstå Kingos (og de gamle salmedigteres) tilknytning til verden: Den fuldstændige gennemskuen af verdens foreløbighed og intethed, *og* at denne verden er den plads, som Gud har anvist mig, og som jeg må give mit hjerteblod og min kraft til.

Medmennesket – næsten – i salmebogen.

I de første lutherske salmebøger omhandlede en meget stor del af salmebogen forholdet til den materielle verden og næsten. Man skulle jo også umiddelbart tro, at forholdet til vor næste skulle være en hovedsag i en kristen salmebog eller dog en væsentlig ting. Det er det *ikke* i de nyere salmer. Forholdet er dette, at det er så at sige *kun* i de ældre salmer til og med Kingo, at ordet næste er nævnt. De nyere salmer er fattige på ord, der omhandler forholdet til den *ydre* verden; det gælder også ord som broder, kald, arbejde. Af de ni egentlige næstesalmer, som findes i Den Danske Salmebog, har Kingo skrevet de fem. Angående forpligtelse overfor denne verden her og nu mærker man en stor forskel mellem de gamle lutherske salmer og de nyere. I de gamle salmer mærker man, *også* hvor det ikke udtrykkeligt siges, at der forkyndes ansvar overfor den borgerlige, materielle verden, og at den timelige bestilling er en gudstjeneste. Nu kan kravet og forpligtelsen jo forkyndes på to forskellige måder – til velsignelse og til forbandelse. 1) Forældre kan kalde ad barnets glade lydighed. De kan ud af godhed for barnet og »med een mundfuld ad gangen« få

barnet med ind i hjemmets arbejdsliv, så det bliver en ære og en stolthed for barnet, at det må hjælpe far eller mor. 2) Når forældre derimod bruger formaninger udenfor situationen (husk nu altid det! Gør nu aldrig det! o. s. v.), og barnet aldrig ved, når pegefingeren kommer frem, kan kravet blive et tryk over barnet og hjemmet – en sand forbandelse for et barn.

På førstnævnte måde hører jeg kravet forkyndt i de ældre lutherske salmer – kravet overfor de materielle sammenhænge og overfor næsten. Vi tager en af Kingos salmer – nr. 599 – som eksempel. Loven er her af Kingo forkyndt som et evangelium. Lydighed gør glad!

Min sjæl, om du vil nogen tid
din Gud i sandhed prise,
da bør du af al magt og flid
ny lydighed bevise.

Denne *lydighed*, som vi må vise, for at prise Gud og glædes ved tilværelsen, eksemplificeres: »din tunge hold i tømme« og »glem ej din næstes nød og trang«. Læg mærke til ordet lydighed. Dette ord findes så at sige ikke i nyere salmer, mens derimod ordet »stræbe« er almindeligt forkommende i nyere salmer, men ikke forekommer i de ældre.

Lydighed – hedder det videre i salmen – kommer af Guds Ånd – ikke af foretagsomhed eller kirkelige beslutninger eller fremstød:

O Herre, Jesus, lad din ånd
min gerning helliggøre . . .

Gerningerne er ikke mine selvvalgte præstationer eller min stræben:

Så skal min gerning priselig
ved dig alene blive.

Kingo forkynder netop lydighed. Den lydige har intet at møde op med. Han forkynder omvendelse, men ingen omvendthed som en tilstand.

De pietistiske salmers forhold til denne jord.

Luther lærte sin samtid at leve det timelige liv for Guds ansigt og at tjene Gud i den trælse hverdagsgerning. Hvordan er det nu gået

videre frem i historien med at fastholde, at vort timelige og borgerlige arbejde er en guds-tjeneste?

Vi tager et enkelt eksempel, der kunne forøges med mange:

»Hvad skøtter jeg om jorden« hedder det i nr. 51 i salmebogen – »Min Jesus er for mig begyndelse og ende«, en Brorson-oversættelse fra pietismens tidsalder. Vi hører i dette udtryk, »Hvad skøtter jeg om jorden« begyndelsen til en deling af tilværelsen i Guds område, som er det åndelige, og så »jorden«, som den kristne ikke skøtter om. Denne deling mellem det åndelige og det jordiske (hvor det jordiske ikke hører ind under gudsforholdet) er formentlig grundlaget for alle nyere salmers forkyndelse.

Der tales i denne salme om at *tjene:*

Dig vil jeg ganske mig med liv og sjæl hengive,
i tanke, gerning, ord dig tjene her i live.

Når der her er tale om at tjene, kunne man tro, at dette ord har samme indhold som i de ældre salmer, nemlig at tjene i de mange jeg-du-nu-forhold, i de tusinder af anonyme små situationer, som det materielle liv mellem mennesker frembyder. Dette er ikke tilfældet.

Det hedder som nævnt i salmen:

Når jeg min Jesus har, hvad skøtter jeg om jorden,
. . . jeg intet uden ham vil huse i mit bryst.

Her er en modsætning mellem at leve livet med Jesus og at skøtte om jorden. Det verdslige arbejde er ikke her opfattet som en guds-tjeneste. Tværtimod er det sat som et kendetegn på at »have« Jesus, at man ikke har for positivt et forhold til denne jord.

For øvrigt har Brorson en salme, som har en luthersk forkyndelse om forholdet til næsten, nr. 650 i prøvesalmebogen, nr. 600 i Den Danske Salmebog. I prøvesalmebogen hedder det:

Deraf og nodvendig må
følge, som udi en kæde,
at vi må vor næste glæde
og tilhånde gerne gå;

Og der tilføjes den ægte lutherske forkyndelse, at vil du tjene Gud, så er det din næste, du skal tjene, for Gud behøver ikke din tjeneste:

Hvad man nu sin Gud vil yde,
ham, som intet har behov,
dette skal vor næste nyde
efter kærlighedens lov.

Ejendommeligt og karakteristisk nok har salmebogskommissionen udeladt netop dette vers, der altså ikke er kommet med i vor nuværende salmebog. Det eneste vers, så at sige, i nyere salmedigtning, hvor der er nævnt næsten som genstand for kærlighedens udøvelse, blev droppet.

Nu havde den tids fromme naturligvis et solidt og positivt forhold til denne jord. Og som nævnt afstedkom pietismen en aktivisering af ansvaret for folkelivet på mange områder. Men hvad vi her konstaterer, er dette: Det verdslige arbejde er ikke forkyndt som en guds-tjeneste. Arbejdslivet i kald og stand hører ikke ind under gudsforholdet i samme forstand som tidligere. Det står udenfor gudsforholdets dom og oprejsning. Forretninger ledes legalt efter »forretningsmæssige principper«. Godgørenhed er noget specielt ved siden af forretningen.

Grundtvig og den nyeste tids salmer.

Nu Grundtvig. Forkynder hans salmer, at vi skal leve og vi må leve det timelige liv og arbejdslivet for Guds ansigt?

Grundtvig var vel en universel ånd, som med sit virke satte en vældig udvikling i gang menneskeligt og folkeligt. Han gav også anledning til (som Jakob Knudsen gør opmærksom på) en fornyelse af det etiske liv. Det gælder jo ikke mindst hans salmer.

Det, vi spørger om her, er ikke, hvad Grundtvig dengang virkede. Men vi spørger om det nøjagtige indhold af hans salmers forkyndelse. Forkynder disse salmer den timelige bestilling i de mange jegdu-nu-sammenhænge som en guds-tjeneste? Det kunne synes åbenbart, at han gør det. Og mange vil nok anse spørgsmålet for utilbørligt.

Det er nok alligevel sådan, at Grundtvigs salmer stort set ikke forkynder det timelige arbejde som en guds-tjeneste. Når han gengiver Kingos og delvis også Luthers salmer, udelader han det, der har tilknytning til den timelige bestilling. Man skal jo, som Hal Koch siger,

lede med lygte efter ordet »næste« i Grundtvigs salmer. Jeg skal her nævne een af Grundtvigs salmer om kærlighed: »Kærlighed er lysets kilde«, nr. 608. Den står sidst i vor salmebogs afsnit, »Kærlighed til Gud og næsten«.

I Oslo domkirke hørte jeg en gang en prædiken over evangeliets ord: »Du skal elske din næste som dig selv.« Efter prædikenen sang vi nævnte salme af Grundtvig.

Handler nu denne salme om dette: »Du skal elske din næste som dig selv?« Man vil lægge mærke til, at budet lyder ikke bare: »Du skal elske«. Budet taler ikke om følelser og oplevelser. Men budet lyder: »Du skal elske din næste (eller nærmeste) som dig selv.« Din nærmeste, som du møder nu og her, lige meget om du synes om ham eller kan sympatisere med ham eller ej. Budet taler om kærlighedens udøvelse, ikke om kærlighedens oplevelse. Budet nævner en bestemt genstand for kærlighedens udøvelse: Din næste dér. Vi bliver holdt fast ved denne genstand for kærlighedens udøvelse, som vi møder på vor vej, og som er henvist til os. Vi holdes fast, og der kan, når befalingen lyder til os, kun blive tale om lydighed eller ulydighed, om ja eller nej. Der er altså i budet ikke tale om noget luftigt, men om noget (vi kan sige): håndfast, som går ind på os og venter vort svar: ja eller nej. Følelser og oplevelser er billige og kan ikke være svar på budets ord, når det hedder: Du skal elske *din næste,* ham eller hende, der nu og her er dig nærmest.

Nu vel. Vi er i Oslos domkirke og synger:

Kærlighed er lysets kilde,
kærlighed er livets rod,
derfor er Guds råd så milde,
derfor er Guds Ånd så god . . .
som vi føler i Guds fred
og det håb, vi trøstes ved.

Nu kan denne salme jo *forstås* som en forkyndelse af næstekærlighed og er jo nok på Grundvigs tid delvis blevet forstået sådan. Men hvis vi læser salmen igennem, opdager vi, at den ikke forkynder: Du skal elske *din næste;* der nævnes ingen genstand for kærlighedens udøvelse i salmen. Der er i salmens ord intet, der holder os fast og hindrer os i at sværme og svømme ud i billige oplevelser. Der tales

her ikke om kærlighedens udøvelse, men om kærlighedens oplevelse.

Nu er det ikke blot i denne Grundtvig-salme, at der tales mere om: Du skal elske, end om: Du skal elske *din næste*.

Men det er et gennemgående træk i hele den nyeste salmedigtning, at arbejdslivet og forholdet og forpligtetheden til næsten ligger uden for synskredsen eller i kanten af denne. Grundtvig har jo omdigtet adskillige af Kingos salmer, bl. andre »Nu rinder solen op af østerlide«, hvor det jo hedder:

Jeg i mit kald og stand
min Gud og fader kan
tilbørlig dyrke.

I Grundtvigs gendigtning udelades dette om kaldet eller åndeliggøres. Ligeledes udelader Grundtvig i sin gendigtning af Kingos vingårdssalme den direkte forkyndelse af forpligtelsen på det timelige liv. I Grundtvigs gendigtninger af Luthers og de ældre salmedigteres opstandelsessalmer udelader Grundvig i reglen disse salmers forkyndelse af, at der oprejses et nyt levned ved Kristi opstandelse. Der er intet – eller næsten intet – om lydighed i kald og stand hos Grundtvig.

Man har fra mange sider (blandt andet fra forstander Knud Hansen, Askov) gjort opmærksom på, at der er en tendens i grundvigske menigheder til at lukke sig inde – at samle sig om religiøse oplevelser og hygge sig med ligesindede. Og så lader man verden passe sig selv. Det gælder ikke bare disse menigheder.

Er verden blevet delt i et åndeligt område og et materielt område, blandt andet fordi forkyndelsen også i salmerne deler verden på denne måde?

Kan det timelige livs mange gøremål igen forkyndes som gudstjeneste? Kan gudsforholdet med dets dom og oprejsning atter give inspiration til arbejdslivet? Kan atomvidenskabsmanden, kunstneren, skolemanden, mekanikeren, landbrugsmedhjælperen og husassistenten stadig dyrke Gud *i* deres bestilling? Kan der skabes en salmedigtning med vort moderne liv som baggrund?

Fra min Viborg-tid

44 ÅR I DOMKIRKENS TJENESTE

Af afd. domorganist GUNNAR FOSS

Et barn i vuggen var jeg nys,
snart slår min afskedsstund;
just derfor trykker jeg mit kys
så varmt på livets mund.

H. V. Kaalund.

SOM søn af maleren, professor Harald Foss (1843–1922) opfostredes min søster og jeg, der tidligt mistede vor mor, alt fra barneårene i kunst, dels under fars personlige påvirken, når han på strejftog i hovedstaden oplod vor sans for arkitektoniske værdier eller maleriske gamle bybilleder, dels gennem samvær i mit hjem med hans kunstnerkammerater, mænd som Kr. Zahrtmann, Aug. Jerndorff, Otto Haslund o. a. Givetvis måtte disse strejftog med far og det at lytte til vennernes samtaler uvilkårligt påvirke de unge sind, ubevidst eller bevidst alt efter som de modnedes, og føre til en berigende udvikling. Når hertil så kommer, at far, der var meget musikalsk og en flink amatør på cello, snart også ledede sine to børn ind i musikkens verden, så at vi allerede ved 11–12 års alderen kunne dyrke kammermusik – søster ved klaveret, jeg ved violinen – vil man forstå, at vi tidligt modtog betydningsfulde, ja livsvarige skønhedsværdier.

Jeg spillede altså violin, men allerede under konfirmationsforberedelsen hos slotspræst, dr. theol. A. S. Poulsen, den senere biskop i Viborg, skød den første lille spire til orgel-kærligheden frem, vakt til live ved Emil Hartmanns skønne spil[1]). Alligevel begyndte jeg, da jeg 1894 blev student, på det teologiske studium og fortsatte det også nogle år. Men da jeg havde hørt Cavaillé-Colls dejlige lille orgel i Jesuskirken[2]), og den fremragende mester, komponisten Gustav Helsted, der spillede det, måtte jeg overgive mig. Kærligheden til Ars Musica og trangen til dybere indtrængen i orgelkunstens rige verden sejrede; jeg forlod Alma Mater og meldte mig som elev hos Helsted. Jeg har aldrig et øjeblik fortrudt dette valg, og iøvrigt er mine beskedne teologiske kundskaber ofte senere kommet mig tilgode i liturgiske og andre faglige studier.

Hvad nu denne kunstner kom til at betyde for mig og min udvikling, er sagt med et eneste ord: Alt – og jeg må derfor her dvæle lidt ved ham.

Gustav Helsted (1857–1924), der livet igennem var ungkarl, tilhørte en udpræget kunstnerslægt. Han var en selvstændig personlighed i mangt og meget, en musiker af fornem type og gammel slægtskultur, en mand med et egent lune, der ofte kunne give sig udslag i små overraskende og rammende bemærkninger, undertiden med et islæt af sarkasme, men aldrig sårende. Som lærer var han noget helt for sig selv. Han ejede en sjælden evne til i sin undervisning – uden at sætte en tøddel til af lærerautoriteten – at kunne gøre sig til kammerat med eleven, og det er en helt rigtig truffet karakteristik af ham, når en af vore dengang førende musikskribenter, William Behrend[3]), ved hans død skrev, at »de elever, der besad evner og forståelse af Helsteds personlighed, må have haft stort udbytte af hans timer og bevaret et smukt minde om en ejendommelig lærer«.

Dette har jeg selv i fuldt mål erfaret. Min »time« hos ham blev hyppigt overskredet både med en halv og en hel time, i hvilken han da, når det egentlige undervisningsstof var gennemarbejdet, fremdrog et eller andet værk, som vi så gennemgik grundigt og instruktivt, idet han for mig klarlagde alle enkeltheder, oftest krydret med små, muntre indfald. Og hvad lærte jeg ikke ved hans side, når jeg bistod ham med registreringen ved orgelkoncerterne! Jeg fik et dybt indblik i Joh. Seb. Bachs storladne orgelværker, og en hel ny skønhedsverden gik op for mig gennem hans indgående forståelse og fortolkning af César Francks[4]) dybe, stemningsrige kunst.

Også i korledelse fik jeg opøvelse. I den hensigt og på hans tilskyndelse sang jeg i kirkens kor, og det varede heller ikke længe, før han betroede mig de indledende prøver; så kom han selv senere og »pudsede« helheden af, som han ønskede den.

Gustav Helsted og jeg havde fælles fødselsdag, men med 20 års aldersforskel. Trods denne opstod der dog snart mellem »mester og lærling« et hjerteligt venskab, der varede uafbrudt til hans død. Så længe hans kræfter, der i de senere leveår tog mærkbart af, tillod ham at rejse til Jylland på ferie, besøgte han mig gerne i Viborg, ligesom også jeg, når jeg gæstede hovedstaden, altid var sammen med ham og følte mig forfrisket og beriget derved. – Endnu mindes jeg tydeligt

hans beundrende udbrud, da han første gang hørte mig spille i domkirken: »Det var svært! Har I sådan et orgel i Viborg!!«

II.

I april 1902 døde Viborg Domkirkes højt ansete organist, professor Herman Amberg. Jeg vidste fra en dame, i hvis hjem jeg ofte kom, og som havde slægtninge i Viborg, at Amberg havde været syg. Det var også gennem hende, jeg modtog den første efterretning om hans død; embedet var altså ledigt – spørgsmålet blev så kun, om jeg ikke var for ung til at søge det. Det mente far – jeg var kun lige fyldt 25 år – og for at få klarhed herpå skrev jeg til biskop Poulsen. Han var en god bekendt af far fra deres yngre år, havde konfirmeret mig og var kommet i mit hjem. Jeg fik et særdeles venligt og opmuntrende svar, gående ud på, at kunne det ske med retfærdighed, skulle det glæde ham at kunne hjælpe mig frem. Senere erfarede jeg, at en af vore førende orgelprofessorer, Gottfred Matthison-Hansen[5]) uden mit vidende havde anbefalet mig til biskoppen og tilføjet, at man ikke skulle nære betænkeligheder ved at ansætte mig, da *det* med min unge alder jo var noget, der fortog sig med årene.

Den 24. juli 1902 kaldtes jeg af Viborg stiftsøvrighed til embedet som organist ved domkirken efter indstilling af kirkeinspektionen – menighedsrådene oprettedes først året efter. Mit kaldsbrev modtog jeg i Skive præstegård under et feriebesøg hos »onkel Carl«[6]), hvor jeg i godt en halv snes år af min Viborg-tid havde som et andet hjem, og dagen efter modtagelsen tog jeg til Viborg for at hilse på biskoppen, stiftsprovsten (som var bortrejst) og kapellanen.

Lidet anede jeg dengang, at dette besøg, hvor jeg blev så venligt modtaget af biskoppen, bispinden og husets ungdom, skulle blive indledningen til henved 20 års uforglemmeligt og berigende samvær i bispegården for mig, senere også for min hustru og vor lille pige. Uforglemmeligt, fordi vi, der havde den lykke gennem disse mange år at komme biskoppen på nært hold, måtte føle os betaget af hans hele fremtræden både i kirke og hjem, hans åndsbårne, rige personlighed, hans forunderlig dybe og milde øjne, og – som hans meget kære ven, Sveriges navnkundige ærkebiskop, dr. Nathan Söderblom udtrykte det i et brev til bispinden – »hans tjusande danska inge-

niums likfulla allvar och den fina nyanserade hänförelse för all ädel bildning«[7]).

Det var også onkel Carl, der skaffede mig mit første domicil i Viborg; han var jo selv født viborgenser og havde slægtsforbindelser og gode venner der. Møbler havde jeg selv fra mit hjem, og resultatet blev en tilpas stor opholdsstue, dér ovenpå et lille soveværelse med den smukkeste udsigt over Nørresø, hvis østre side med bakker og slugter endnu lå uberørte af bebyggelse. Villaen tilhørte den forhenværende provinsarkivar – som det da hed – Jespersen, der havde måttet tage sin afsked på grund af en pinefuld gigtlidelse, der lænkede ham til rullestolen ude og inde.

Det var et prægtigt hjem, hyggelige stuer, have ned til søen og, hvad der var det bedste, fine, kultiverede mennesker. Fru Jespersen var et storartet menneske, fornøjelig og altid med humøret oppe, trods det store arbejde med hus og hjem, hvor ikke mindst plejen af den svagelige mand jo lagde beslag på kræfterne. Aldrig har jeg hørt hende klage, snarest ofte moret mig over hendes smittende, djærve friskhed, sikkert en arv efter hendes far, den prægtige, gamle dyrlæge Lorentzen.

Med ham og hans søde, gamle hustru, fru Augusta, der levede og åndede for musik og i adskillige år havde indtaget en førende stilling i byens musikliv – om end under tidens mere private former – kom jeg snart i kontakt, og de blev mine kære, trofaste venner gennem mange år. Pudsig var han, den gamle dyrlæge, med det stille lune og den fine sans for humor. Han havde i sine yngre dage praktiseret nogle år i Silkeborg, og, da han kom til Viborg, købt den lille lave gule ejendom yderst ved Mogensport. Jeg husker, at han engang herom fortalte mig, at han havde forarget borgerskabet ved den flothed det var, når man kun var dyrlæge, at købe et hus, i hvilket vinduerne kunne lukkes op!!

Samtidigt med kaldsbrevet fik jeg tilsagn om en orlov straks på 14 dage til ordning af min flytning hjemmefra. Først søndag den 17. august kunne jeg derfor tiltræde embedet, og efter gudstjenesten kom biskoppen op på orgelet og hilste mig med denne lille ændring af dåbsritualets ord: »Herren velsigne din indgang og din udgang«! Jeg har aldrig glemt denne min biskops hilsen på min første tjenestedag – men ét vil jeg heller aldrig glemme, som stærkt faldt i mit sind, da

jeg nytårsnat 1946–47 havde spillet til min sidste gudstjeneste og kom ned fra orgelet: Da stod atter min biskop dér – denne gang Axel Malmstrøm – og velsignede med milde ord min udgang. Mindet om disse to biskoppers kærlige sindelag vil dybt gemt i mit indre følge mig til det sidste.

*

Den fra hovedstadens musikliv i 80'erne og 90'erne kendte kantor og kirkemusiker Viggo Bielefeldt skal engang have udtalt, at landets bedste provinsorgel stod i Viborg Domkirke, en udtalelse jeg iøvrigt kendte, før jeg kom til byen. At den hidrørte fra Bielefeldt, undrer mig heller ikke. Han var fra 1887 til 1909 kantor ved Holmens Kirke, hvor den fortræffelige orgelbygger Daniel Køhne – dansk, trods det tyskklingende navn – i slutningen af 60'erne havde bygget et orgel, der havde vakt stor beundring blandt kyndige mænd som I. P. E. Hartmann, I. C. Gebauer og kirkens organist, Niels W. Gade, der alle var enige om, at Køhne her havde skabt et virkeligt kunstværk, der ville bevare hans navn for eftertiden.[8])

Det var derfor kun naturligt, at det, da Viborgs genrejste domkirke skulle have et nyt orgel – det gamle var fra 1736 – blev Køhne, der fik dette arbejde overdraget. I to år, 1874–76, boede han da i Viborg, for på stedet at kunne opbygge og intonere instrumentet der, hvor det skulle stå, så det blev så fuldkomment som muligt i teknisk funktion og klangskønhed. Det blev det også – et orgel, som Køhne selv regnede for sit livs hovedværk, og efter en pietetsfuld restaurering 1938 af det gamle orgelbyggerhus Marcussen og Søn, står det den dag i dag som et af de værdifuldeste, den danske kirke ejer.

Allerede under mit første besøg i bispegården havde da også biskop Poulsen gjort mig opmærksom herpå og stærkt betonet, at rådigheden over et sådant orgel forpligtede, og at jeg nu skulle forvalte mit pund og udvikle mig videre ved flittigt studium. Jeg må måske – uden at være ubeskeden – her have lov at sige, at dette har jeg søgt at efterleve i alle de mange år i Viborg, idet jeg fuldt vel erkendte dette mig givne pund som betroet gods. Jeg tænkte på min kære biskops ord, og alt som årene randt, levede jeg mig kun fastere sammen med mit dejlige orgel og følte mig et med det.

Den 21. oktober 1902 holdt jeg min første, 3. juledag 1946 min sidste koncert i domkirken. Gennemgår jeg nu, hvad der efter mine

gamle papirer ligger mellem disse to data: De årlige ordinære koncerter, de seks ugentlige turistkoncerter om sommeren i årene 1914–21 og 29–37[9]), Odd Fellow Logens i 11 år hver jul, passions-musikaftenerne hver langfredag 1930–46, medvirken ved mange andre lejligheder både inden- og udenbys, kommer jeg op på henved 400 koncerter i min Viborg-tid.

Som jeg i mit hjem havde færdedes mellem kendte malere, kom jeg nu gennem denne koncertvirksomhed til at lære mange af tidens betydeligste kunstnere indenfor dansk musik at kende. Ved min 60 års fødselsdag skrev den musikalske redaktør Th. Wellejus i sit blad[10]) en venlig artikel, hvori det bl. a. hed: »Skulle man nævne dem« (de kunstnere, jeg har samarbejdet med), »blev det en kunstnernes blå bog, omfattende velsagtens alt »kgl. kammer«, både sangere og musikere«.

Dette er ikke helt ved siden af. Nogle kom her flere gange, blev vore gode venner og boede altid hos os.

Især kom vi til at stå kammersangerinden Ida Møller og violoncellisten Louis Jensen nær.

Ida var jo en vidunderlig kunstnerinde, dertil et fint menneske, kærlig af sind, frisk og fornøjelig, der bevarede venskabet for os trofast til sin død 1947. Kosteligt var det at se hende under tordenvejr komme ned fra gæsteværelset med alle sine værdigenstande i håndtasken, iført gummifrakke og galocher – så mente hun sig bedst garderet mod alle eventualiteter.

Også Louis Jensen med hustru og søn hørte i en årrække til vore sikre sommergæster, hvor han næsten var »fast inventar« ved turistkoncerterne. Der udfoldede sig ved disse besøg et muntert samvær, hvor Louis' altid frodige humør strålede fra »orgle« morgen – som han aktuelt udtrykte sig – til aften silde. Han er den kunstner, med hvem jeg hyppigst har samvirket, og ofte har han selv givet udtryk for, at han ikke vidste noget bedre end at sidde oppe hos mig på orgelet og lade celloen klinge ud i det akustisk så udmærkede rum. Det var dejlige stunder, vi to tilbragte deroppe – »vi *kunne* hinanden«, som fru Louis engang træffende bemærkede.

Her må jeg også mindes den elskelige Peder Møller, den herlige kunster, den brave kammerat, og en lille, fornøjelig episode fra vort samvirke.

Vi havde aftalt en koncert i domkirken kl. 20, og derfor ventede jeg ham i løbet af eftermiddagen den pågældende dag. Dog først kl. 19,30 kom han anstigende direkte fra Løgstør, i lysegråt dress og gule sko. »Åh, lad os lige se på det sted dér i Tartinis sonate«, var hans første ord, »dér gør jeg sådan, og dér sådan, det er du jo nok med på«! *Det* var generalprøven!! Derpå en forjaget omklædning, kjole og hvidt foroven, grå benklæder og de gule sko forneden, – mere var der ikke tid til – og i dette charmerende kostume gik han til koncert og spillede pragtfuldt. Godt var det, at han nede fra kirkegulvet kun kunne ses som »knæstykke«, takket være det skærmende tæppe, der ellers var forbeholdt brudepar foran alterskranken.

Det vil føre for vidt at komme ind på blot nogle få af alle de før omtalte koncerter; de fleste måtte efter den lagte plan forme sig nogenlunde ens, bortset fra de skiftende medvirkende, og kun om en enkelt skal derfor i det følgende berettes lidt nærmere og om en på sin vis ejendommelig lille oplevelse i forbindelse med min gerning.

Men forinden dette vil jeg gerne her fremsætte nogle bemærkninger om den kunstneriske linie, jeg lige fra begyndelsen søgte at fastholde og følge.

Hvor ofte har ikke vi musikere fået det så inderligt meningsløse spørgsmål: »Hvem er den største komponist?« Det fortælles, at en konservatorie-elev engang spurgte Gade herom, og straks busede det ud af professoren: »Beethoven!« Men så ligesom tog han sig i det og sagde stille: »Jeg tror dog nok, Bach var større.« Et svar herpå vil altid blive en skønssag, selv når talen er om genierne i verdensformat. Og dog!

Det er musikhistorikeren J. Fr. Rochlitz, der i »Für Freunde der Tonkunst« (1832) beretter om det unge geni Mozart, der kun kendte Bach »mehr vom Hörensagen als aus seinen Werken«,[11]) at han i Leipzig hørte en af den gamle Thomaskantors motetter og straks, efter få takter, henrykt råbte: »Was ist das«?, og da sangen var til ende: »Das ist wieder einmal etwas, woraus sich was lernen läszt«! Vor tids betydeligste Bach-forsker, Albert Schweitzer, udtaler med henblik på visse sider af hans kunst, at her er han »den største blandt de store«. Og den franske orgelmester, Charles Widor, kalder Bach

»den mest universelle af alle kunstnere. Hvad han udtrykker i sine værker, er den rene religiøse følelse. Og denne er hos alle mennesker, trods de nationale og konfessionelle forskelle, til hvilke vi fødes og opdrages, en og den samme.«[12])

I vore dage er Bach afgjort alfa og omega for enhver fremad stræbende ung tonekunstner, giganten, de alle søger at studere til bunds, og jo mere vi fjerner os i tid fra ham, jo mere synes han at vokse i eksempelløs storhed.

Nu ved jeg godt, at mange har fundet mig noget ensidig. Jeg skal gerne indrømme det, men for mig var og blev Bach og hans store forløbere, Buxtehude, Pachelbel, Georg Böhm o. fl., det bedste og lødigste indenfor orgellitteraturens verden, og det var det, jeg gerne ville tolke og give videre. Tilmed kom denne renlinede gamle kunst i særlig grad til sin ret på det skønt klingende orgel, jeg havde den lykke at råde over. Derfor blev det *den,* der tog mit hjerte.

*

Ved Studentersangforeningens pinsebesøg 1907 og 1934 blev der begge gange afholdt koncerter – en verdslig og en kirkelig – men ingen af de kirkelige hævede sig i nævneværdig grad til større kunstneriske højder, ligesom også programmerne indeholdt lovlig meget »lige ud ad landevejen«.

Et ganske andet indtryk efterlod den koncert, der i juli 1911 fandt sted i domkirken, da hovedstadens dengang ypperste kor, »Cæcilia-Foreningen«s madrigalkor, under ledelse af kgl. kapelmester Frederik Rung gæstede Viborg. Han var som bekendt søn af foreningens stifter, Henrik Rung, og hans mor, fru Pauline Rung, indtog i årene 1838–57 en fremskudt position i Den kgl. Opera. Han var således opfostret med musik fra fødselen. Få år efter faderens død overtog han i 1877, 23 år gammel, ledelsen af foreningen, hvor han 1887 stiftede madrigalkoret, som han ved sin store dygtighed, ikke mindst som korleder, førte op til det høje stade, det i mange år indtog i dansk musikliv.

Hvorledes koncerten egentlig kom i stand, husker jeg ikke så nøje. Jeg var som dreng kommet nogle gange i hans hjem og havde som student spillet et par vintre i et strygeorkester, han havde oprettet, mest for at kunne samarbejde med madrigalkoret, og nu mødtes vi altså igen.

Rung havde naturligvis lagt et fornemt program, og jeg afpasset min del af dette i stil hermed: som indledning et præludium af Bach og mellem korafdelingerne Buxtehudes d-moll passacaglia. Koret sang først herlige værker af gamle italienske mestre, senere sange af Weyse og Henrik Rung, alt a capella og så vidunderlig smukt som tænkes kan – især var udførelsen af Weyses yndige morgensang »Nu vågne alle Guds fugle små« uforglemmelig skøn. Også Mozarts lille motet »Ave verum« – denne uforlignelige perle i al korlitteratur – blev sunget, men med orgelledsagelse i stedet for originalens strygere. Intet under, at en koncert i *det* kunstneriske plan og i *det* kirkerum måtte blive en musikoplevelse af de store, som længe mindedes.

Jeg havde for besøget fået dannet et lille »præsidium« med de to musikalske mænd, biskop Poulsen og justitiarius Ankjær i spidsen, og efter koncerten var der arrangeret en fest på hotellet, i hvilken også tilhørerne kunne deltage. Jeg havde bedt biskoppen holde talen for koret, fordi jeg vidste, at *han* kunne gøre det som ingen anden. Det slog til! Ud fra legenden om den hellige Cæcilia holdt han en fra formens og indholdets side lige enestående tale, så at flere af korets medlemmer bagefter til mig udtalte, at aldrig havde de – blandt talrige taler for koret – hørt én, der som biskoppens havde løftet festen op i en hel anden sfære og gjort denne til noget helt for sig selv. – Justitiarius talte livfuldt for kapelmesteren og opfordrede alle til at give ham et »*rung*ende« hurra, og koret kvitterede med at rejse sig og – trods den stemmemæssigt set meget spredte placering ved bordet – aldeles bedårende at kvidre »Roselil og hendes moder«.

Hverken Rung eller hans hustru traf jeg nogensinde mere. Han sendte mig senere på sommeren et kort fra Bozen, hvori han skrev: »Jeg glemmer aldrig Buxtehudes dejlige stykke«; hans helbred var allerede da svækket, og tre år efter døde han, kun 60 år gammel.

*

Et blad rettede engang det spørgsmål til mig: »Hvad oplever en organist?« Svaret herpå må for en del bero på, hvilken kirke han tjener. Dens betydning som *Guds hus* må være den samme, hvad enten den er større eller mindre, men drejer det sig om de store, arkitektonisk monumentale og historisk værdifulde bygningsværker, der besøges af mange fremmede, er sagen straks en anden. Ofte tages de i

anvendelse udenfor de sædvanlige gudstjenester, men også orgelets størrelse og kunstneriske ydeevne kan her spille ind.

At måtte spille de hyppigst anvendte bryllups- og begravelsessalmer 90–100 gange om året – og netop her møder man hos menigmand en mærkbar svigtende sans for et virkelig personligt salmevalg – ja, det er ingen oplevelse. Til gengæld er rådigheden over et orgel som Viborg Domkirkes en rig oplevelse, og aldrig blev for mig den skønne livsgerning, der var mig betroet, ensformig eller vanemæssig en eneste helligdag. Og dog! Selv indenfor »ministerialia« kan enkelte småhændelser bringe minder, der bliver stående. Man har skullet spille for mennesker, der mødte stor glæde eller sorg, og som da bagefter sender en taknemlig hilsen, der viser, at man ganske uden egen fortjeneste har fået lov til at røre ved noget, der gav genklang netop i de menneskers sind.

Men det kan også have drejet sig om at spille ved besøg i kirken af en eller anden særlig art. Således mindes jeg især et i august 1936. Det var den unge, østrigske tronprætendent, ærkehertug Otto og hans søster, ærkehertuginde Adelheid, der under en rejse i Danmark for at studere landbrug gæstede Viborg og domkirken. Dagen efter kunne man i et hovedstadsblad under overskriften »Den østrigske nationalhymne i Viborg Domkirke« læse følgende:

»Ærkehertug Otto og ærkehertuginde Adelheid havde en både smuk og vemodig oplevelse under deres ophold i Viborg i dag. Efter at de havde set kirken, tog de plads i en af kirkestolene, og nu spillede domorganist *Gunnar Foss* en fantasi over den gamle østrigske nationalhymne »Gott erhalte Franz den Kaiser«. Det var øjensynligt, at de to kejserbørn var dybt grebne, og da orgelet holdt inde, gik de straks begge op til pulpituret, hvor de bevægct takkede domorganisten. For alle, der opholdt sig i kirken, var det en stund, man ikke glemmer«.[13])

Blandt de oplevelser jeg med særlig glæde tænker tilbage på er navnlig de mange lille-juleaftener, domkoret og jeg har haft sammen på amtssygehuset.

Det må vist have været omkring 1928 eller 29, jeg en sådan aften blev ringet op ved 18-tiden af regimentets musikdirigent, Vilhelm Christensen, om jeg ikke kl. 19 kunne hjælpe ham ved at tage med ud på sygehuset, hvor han med flere af korpset skulle musicere for patienterne. Den mand, der skulle spille harmonium, var pludselig blevet

forhindret, og nu var det om at gøre at få en stedfortræder, der kunne glide ind i ensemblet uden prøve.

Det var jo hurtig udrykning, jeg *kom* og *blev*. Da de militære musikkorps blev ophævede 1932, fortsatte jeg, men nu – da *jeg* jo ikke disponerede over noget orkester – med vokal medvirken. Med stor beredvillighed fulgte domkoret mig her år efter år, så at vi efterhånden slet ikke kunne tænke os en jul uden disse aftener. Da det var noget besværligt samtidigt at spille og at føre taktstokken, fik jeg med venlig støtte af to udmærkede mænd, forhenv. regimentsmusiker Laurits Madsen og overtrafikassistent Monsted, samlet en lille strygekvartet dels til at ledsage koret, dels til at glæde tilhørerne med lidt kvartetspil. Vi besøgte som regel 3–4 afdelinger, hvor gangene var smykkede med strålende juletræer; dèr sang vi så 4-stemmigt vore gamle julesange, og bagefter samledes alle – læger, sygeplejersker, de medvirkende og enkelte andre – i den store dagligstue, hvor der blev budt forfriskninger og udvekslet taler.

Den for mig mest uforglemmelige lille-juleaften blev dog den, der afholdtes 1947, den første jul efter at jeg var flyttet fra byen. Mit gamle kor indbød mig til som dets gæst at komme til Viborg for på sygehuset atter at lede julekoncerten, et udtryk for hengivenhed og trofasthed overfor dets gamle dirigent, der rørte min hustru og mig dybt. Uden prøve, som der ikke blev lejlighed til, fulgte koret så årvågent mine mindste vink, sang så sikkert og dygtigt, at overlægen bagefter med rette kunne udtale, at det aldrig havde været bedre og smukkere.

Jeg sender her mit fordums kor en varm tak for dette kære minde.

III.

For mig er jorden skjøn endnu
som i skabelsens ungdomstid.

Skyggen og lyset er godt fordelt,
men menneskets syn er kort;
vi glemme at tage lyset med,
hvor skyggen synes for sort.

H. V. Kaalund.

Mine sidste 6 år ved domkirken faldt under besættelsen og frigørelsen. Skyggens tid: De onde år med indbyrdes mistillid og had – men

samtidigt også lysets: Den nationale opvågnen, ungdommens modige dyst og friheden vendt tilbage.

Der er vel få byer, hvor man som i Viborg, med dens store embedsstand, oplever så hyppige personskifter. Dette blev for mit vedkommende tre biskopper, fem stiftsprovster, fem kapellaner, fire kantorer (kordegne) og fire kirkebetjente. Jeg kan dog her kun omtale enkelte af disse mænd, dem, om hvem min erindring særligt har samlet og fæstnet sig.

Jeg har foran dvælet ved, hvad biskop Poulsen og bispegården betød for mit hjem og mig. Også biskop Axel Malmstrøm har jeg nævnt. Han viste mig i de år, han var min øverste foresatte, en imødekommenhed, forståelse og påskønnelse af kirkemusikerens gerning langt udover, hvad vi sædvanligt træffer, dertil en tillid og støtte, også efter min afsked, som jeg bevarer i mindet med dyb agtelse og hengivenhed.

To andre gejstlige i fremskudte stillinger kom ligeledes til at betyde meget for mig.

Stiftsprovst Frederik Schepelern (1868–1936), der beklædte embedet her fra 1923 til sin død, tilhørte som søn af den kendte senere Holmens provst, G. Schepelern, en gammel, gennemkultiveret slægt. Hans mor var en datter af biskop H. O. C. Laub, fra hvem han sikkert havde taget sin højt udviklede musiksans i arv. Gudstjenestens liturgiske udformning i sand evangelisk-luthersk ånd lå ham varmt på sinde[14]), og han viste mig stort personligt vennesind, så at vi med virkelig sorg modtog meddelelsen om hans forholdsvis tidlige død.

Også den nuværende stiftsprovst i Ribe, dr. theol. William Grønbæk, kom til at betyde meget for mig. Han, der er hele 20 år yngre end jeg og fra 1934–44 var residerende kapellan ved domkirken, er et af de prægtigste mennesker, jeg har kendt, afholdt af os alle ved kirken. Hos ham mødte jeg altid et muntert, helt studentikost sind, der i tankerne genkaldte strofen fra »Gluntarne«: »Än sitter i oss den gamla studenten«. Jeg mindes, hvor ofte vi fulgtes hjem fra tjenesterne, og hans rare smil, når jeg da kunne byde på en lille cigar, der lige kunne »dække« hjemturen. I hans hjem i den store, smukke kapellanbolig havde vi mange hyggelige timer, og det trofaste venskab, han og hans hustru viste os, også efter forflyttelsen til Ribe, var os til stor glæde og opmuntring.

Henved 30 år før dr. Grønbæks tid havde jeg på lignende vis oplevet mange gode stunder i kirke og hjem, da min studenterkammerat og ungdomsven, Gustav Krohn, 1907 kaldtes til Viborg som domkapellan. Her havde vi den glæde at virke sammen i næsten 15 år, indtil han sidst på året 1921 udnævntes til sognepræst i Kgs. Lyngby.

Blandt de mænd udenfor de gejstliges kreds, sammen med hvem jeg længst tjente i kirken, erindrer jeg med vemod den stilfærdige og beskedne domkantor Viggo Seehusen, som beklædte stillingen fra 1904 til sin død, påskemorgen 1935. Vi havde jo næsten dagligt med hinanden at gøre, og aldrig i disse 31 år var der gnidninger af nogen art mellem os, men altid den enigste forståelse både i og udenfor tjenesten.

Også den friske og djærve domkirkebetjent Chr. H. B. Møller kan jeg med glæde tænke tilbage på. Han bestred den ikke altid lige lette stilling på udmærket måde fra sin ansættelse 1911, til han 1936 tog sin afsked og flyttede til Aalborg.

Han efterfulgtes af N. O. Hansen. Denne var kendt for sin smukke stemme, en velklingende tenor-baryton, som han anvendte med ukunstlet følelse og smag, hvorfor han også var en yndet solist ved mange lejligheder. I 1931 havde han bistået mig på bedste vis ved sammensætningen af det nyoprettede blandede domkor, og naturligvis var han selvskreven som medlem af dette, indtil han efter 5 års forløb afløste Møller. Ofte kunne han dog fremdeles hjælpe os i koret, og jeg kom således til at samarbejde med ham på nær vis i 15 år.

Fra min tiltræden 1902 til min fratræden nytårsaften 1946–47 var byens indbyggerantal vokset fra 8.000 til omtrent 21.000, og da domsognets var steget i samme forhold, var jo også mit embede blevet mere krævende. Da jeg nu tillige nærmede mig stærkt de 70, fandt jeg, at tiden var inde til at give plads for yngre kræfter. Jeg søgte derfor – og fik bevilget – min afsked med udgangen af 1946, hvorefter vi, da min hustru, skønt født jyde, aldrig havde været rigtig ven med klimaet her oppe på den jydske højderyg, flyttede til de venligere og mildere nordsjællandske egne.

*

Da jeg i juli 1942 kunne fejre 40 års dagen for min kaldelse til Viborg, hilste dr. Grønbæk mig fra prædikestolen med hjertelige ord,

bragte mig kirkens tak for de svundne år og for den interesse, jeg havde vist gudstjenesten, en interesse, »der har givet sig udslag i mange for mig lærerige samtaler«, hvorefter han sluttede således: »Det synspunkt, ud fra hvilket domorganisten har ønsket at betragte sin gerning, er sikkert det, som udtrykkes i en gammel sentens, han ofte har citeret: »Liturgien er en vældig prædikant, og Ars Musica finder ofte vej til hjerterne der, hvor ordet søger forgæves««[15]).

Når dr. Grønbæk mener heri at kunne finde mit kirke-musikalske ståsted, er denne opfattelse fuldstændig rigtig, og herudfra blev halvanden menneskealders lange tjenestetid i Viborg Domkirke for mig lykkelige år, rige på kunstnerisk og menneskelig udvikling.

Da jeg var en lille dreng på godt syv år, havde jeg ofte set en ældre, statelig herre, der såvel i påklædning som i hele sin fremtræden godt kunne lede tanken hen på en gammel officer eller scenisk kunstner. Det var digteren H. V. Kaalund[16]), der boede på den samme vej som vi, og som af og til – børneven, som han jo var – havde givet sig lidt i snak med mig. Sådan gik det til, at jeg en dag, på hans venlige opfordring, besøgte ham i hans hjem, hvor jeg blev modtaget på det bedste af ham og hans »beskedne, stille viv«. Da besøget var forbi, tog han en lille bog frem og forærede mig den; det var digtsamlingen »En eftervår«, og på titelbladet læser jeg følgende:

»Til Gunnar Foss, i hans ottende år fra hans ven, »En eftervår«s forfatter, H. V. Kaalund. Den 16. november 84«.

Siden da har den været en af mine kæreste bøger, selv om jeg naturligvis ikke straks forstod at værdsætte den, men først »når du bliver større«, som Kaalund selv sagde. Gang på gang er jeg vendt tilbage til disse uforgængelig, dejlige digte, og når jeg derfor har indledet disse mindeoptegnelser med en lille, kaalundsk strofe, skal også den gamle digter nu slutte dem. Det sker med disse linjer, disse skønne og rene udtryk for tanker og følelser, der forlængst også er blevet mine:

Du evige, som har mig skabt,
fra dig jeg hented' alt mit mod;
jeg føler dybt: jeg var fortabt,
ifald du mig forlod.

Af sandhedstrang til tvivlen ført,
så mangen sjæl forvilder sig –
tak for, du gav mig en, som rørt
kan ydmyg takke dig!

Hvem ejer kirkerne?

Af forstander ELLE JENSEN

HVEM ejer kirkerne og deres midler? De fleste vil formodentlig svare, at det er noget, som de egentlig aldrig har tænkt over, men hvis de skulle sige, hvad de synes måtte være mest rimeligt, er det vel staten, der gør det. Andre er helt sikre på, at det er sådan: Kirkerne, og hvad der hører med til dem, er nationens ejendom, og ganske vist har menighederne brugsret til dem, men til syvende og sidst er det folketinget, som råder over dem og bestemmer, hvad der skal ske med dem.

Men så lige til er sagen nu ikke, og det er et spørgsmål, om højesteret, hvis den fik den forelagt, ville komme til samme resultat.

*

Da kirkerne blev bygget, var de i reglen rejst af private, og de midler, herunder tiende og præstegårdsjord, der blev henlagt til gudstjenesternes opretholdelse og gejstlighedens underhold, skænkedes til dette formål alene og måtte ikke anvendes til anden brug. Kirkerne var med andre ord, hvad vi i nutiden kalder selvejende institutioner, et forhold, der også respekteredes ved reformationen.

Thi vel inddroges da bispegodset under kronen, og klostrene med deres tilliggender blev efterhånden adeligt gods, men selve kirkegodset rørte man i princippet ikke ved, fordi man betragtede det som noget, der fra fædrenes tid var båndlagt til fremme af kristenlivet i sognene, og som derfor ikke måtte røres. At den katolske kirke blev ophævet, forandrede intet i denne betragtning, thi nu som før skulle Gud tjenes og folket undervises og vejledes, og hertil var de forhåndenværende midler stadig nødvendige.

Følgerne var da også, at kirkerne vedblev at have så gode indtægter, at der blev råd til både at vedligeholde og udsmykke dem, hvad enten det nu var sognefolkene eller de herremænd, der havde patronatsret, der tog sig af sagen – et vidnesbyrd herom har vi i det pragt-

fulde inventar, som findes i mange af disse, stammende i særdeleshed fra tiden omkring år 1600.

Det gode, gamle princip, at der gennem det kirkelige selveje skulle sikres de enkelte kald ret til på egen hånd at ordne deres økonomiske forhold, blev dog ikke altid overholdt. Som de, der havde taget den højeste forvaltningsmyndighed i arv efter de katolske bisper og nu anså det for deres pligt at være kristendommens verdslige beskyttere, mente kongerne sig berettiget til at føre det øverste opsyn med de kirkelige midler, hvad imidlertid ofte blev til, at de, når finanserne var i uorden – hvilket de tit var – troede at have lov til at forlange en håndsrækning af kirkerne, men det betonedes altid, at det var noget ekstraordinært, og at kirkernes indtægter ellers kun skulle komme dem selv tilgode.

Noget lignende var tilfældet, hvor herremændene havde patronatsret, sådan som de efterhånden fik det over de fleste kirker. Thi hermed fulgte ikke blot ret til at kalde præster, men også til at indkassere kirketienden mod at vedligeholde bygninger og inventar, hvad i reglen fortolkedes derhen, at det, der blev tilovers, gik i deres egne lommer. Mange af den gamle adel følte ganske vist deres ansvar, og der var intet at klage på deres administration, men da kongerne i 1600-tallet efter de ødelæggende svenskekrige kom ind på at sælge tienden og patronatsrettighederne til hvem, der kunne betale, førte det til, at der blev en mængde nye kirkeejere (i virkeligheden altså kun kirketiendeejere!), som blot tænkte på de økonomiske fordele, de derved kunne opnå, men gjorde det mindst mulige ud af de medfølgende vedligeholdelsesforpligtelser.

Thi at disse stadig eksisterede, fastholdt regeringen altid i teorien, selv om den kun i særlig grove tilfælde skred ind mod dem, der lod »deres« kirker forfalde. Til menighederne blev der i det hele taget grumme ringe hensyn, og at de burde have haft nogen medbestemmelse, faldt ingen ind.

At denne udvikling måtte tilsløre den oprindelige hensigt med de kirkelige midler, siger sig selv, og det viste sig da også, at man under debatten om dem på den grundlovgivende rigsdag ikke var klar over,

hvem der ejede dem. Anders Sandøe Ørsted hævdede, at de tilhørte kirken, og at de aldrig var blevet sammenblandet med det, der i egentlig forstand tilhørte staten; dog måtte denne, mente han, have dispositionsret over dem, da den havde det øverste tilsyn med dem.

Derimod mente Tscherning, at de tilhørte staten, da kirken stod i samme forhold til den som til enhver anden lønnet institution, og skønt spørgsmålet ikke blev uddebatteret, blev hans standpunkt efterhånden godtaget i vide kredse og er som allerede nævnt det, mange mennesker i nutiden mener om den sag. Heller ikke senere rigsdagssamlinger havde klarhed over, at sognekirkerne i virkeligheden, trods mange overgreb fra forskellige sider, er selvejende stiftelser, og at det kun er den administrationsret, kongerne i ældre tid havde, der er gået over til dem, mens ejendomsretten til dem og til kirkegodset stadig er hos menighederne, og lovgivningen har ofte været præget heraf.

Nu må det ganske vist indrømmes, at forholdene i vore dage ligger helt anderledes, end da kirkerne blev bygget; der vil derfor være adskillige hensyn at tage, som kan begrundes med nutidens krav, men på den anden side har det været en afgjort fejl, at tingmændene kun alt for ofte har handlet uden virkelig kontakt med menighederne og uden forståelse af, hvad der tjente dem bedst. Heller ikke tør der vel ses bort fra, at rent politiske motiver også kan have bidraget til trufne afgørelser.

*

At man beklippede de store præsteembeders indtægter til fordel for de små, var rimeligt, ligesom der heller ikke kan indvendes noget principielt mod afløsningen af tienden, der var blevet en særskat på en enkelt befolkningsgruppe; derimod var det et uhyggeligt fejlgreb at udstykke præstegårdsjorderne, thi selv om de derved indvundne beløb overførtes til stiftsmidlerne, glemte man, at pengene efterhånden kunne miste den værdi, de havde i salgsøjeblikket – modsat jorden. Præstegårdene – og med dem de kirkelige midler i almindelighed – led stor skade ved denne handel.

At man dog senere har indset dette, fremgår af, at, da der i 1919 blev oprettet husmandsbrug af eksproprieret præstegårdsjord, bestemtes det, at der ikke blot skulle betales en købesum, men også ved hver følgende vurdering til ejendomsskyld foretages en ny ansættelse,

hvoraf der skulle svares 4,5 pct. til embedet. Altså en slags forpagtning. Man måtte have ønsket, at der tidligere var gået frem efter et lignende princip.

Når det i menighedsrådsloven hedder, at menighedsrådene skal deltage i bestyrelsen af sognenes kirkelige midler (herunder præstegårdene), ligger vel nu heri en anerkendelse fra myndighedernes side af, at menighederne i alt fald har en vis ejendomsret, ikke blot brugsret, til dem, men på den anden side fremgår det også af loven, at staten forbeholder sig det sidste, afgørende ord. At kirkerne som vore kosteligste nationale fortidsminder er underlagt øvrighedens opsyn, så de ikke forringes, er en selvfølge, men dermed er så lidt som med menighedsrådslovens ord deres egentlige tilhørsforhold klaret. Det ville være interessant med en højesteretsafgørelse af sagen.

Det gyldne alter i Sahl kirke

Af kunsthistorikeren MARIE WANNING

DER går stadig sagn fra gamle dage! Og mange af sagnene er knyttet til bestemte egne, ofte også til bestemte genstande, hvor de fra vore fædres dage ligesom har taget bolig og stadig har liv.

Et pragtstykke, som har fået lov til at forblive på sin plads, men som ville være en pryd for ethvert museum, er den berømte gamle, forgyldte alterprydelse i Sahl Kirke; efter en tid at have været opbevaret på Nationalmuseet, hvor den blev restaureret, er den givet tilbage til Sahl Kirke, hvor den hører hjemme, og hvortil den i sin tid blev forarbejdet.

Der gik på Skive-egnen engang et sagn – og det lever der vel endnu – om en engelsk prins, der strandede ved Bovbjerg; det skulle være sket på Valdemarernes tid; om selve strandingen fortæller sagnet intet; men Sahl kirketårn, der dengang var 70 alen højt, må have betydet noget for prinsens redning; ifølge sagnet skænkede prinsen nemlig til tak for sin redning Sahl Kirke en forgyldt kobberprydelse til altret med skønne figurfremstillinger, med indskrifter og ornamenter og indlagte krystaller.

Også Stadil Kirke, heller ikke så langt fra Bovbjerg, fik en forgyldt alterprydelse; den er også smuk og interessant, men den har ikke den ejendommelige opbygning over altret som Sahl Kirkes.

Sagnet ved at fortælle, at de to prydelser skulle have hørt til prinsens seng om bord på skibet; det ene havde tjent som hovedstykke, det andet som fodstykke. Pastor *L. Varming* har genfortalt sagnet (se Sml. til jydsk Historie og Topografi, 5. b. 1874–75); han mener, at sagnet er ugrundet, idet en sammenligning mellem Sahl-altrets gamle alterbords forside og Stadil-alterprydelsen viser, at Sahl-prydelsen er en del bredere end den fra Stadil, hvorved altså dette, der efter

sagnet skulle være fodenden af sengen, måtte blive smallere end Sahlprydelsen, der skulle være sengens hovedstykke; og dette ville jo stride mod al sædvane. Også den tidligere direktør for vort Nationalmuseum, dr. Poul Nørlund, der i sit store værk »Gyldne altre« har givet en indgående beskrivelse af Sahl-altret, mener, at sagnet er ugrundet.

Men selv om man må lade det gamle sagn være ude af betragtning, så er de gamle alterprydelser i sig selv så eventyrligt skønne, at man forstår, de har kunnet sætte fantasien i bevægelse, så der har kunnet opstå sagn om deres komme til vort land.

Den gamle, forgyldte alterprydelse, der efter sagnet skulle have været den fyrstelige sengs hovedstykke, er nu en del af Sahl kirkes altertavle. Oprindelig bestod den gamle prydelse af to dele, af hvilke den nederste del, den store rektangulære tavle inddelt i rækker af billedfelter og omsluttet af en bred ramme, tidligere har haft sin plads på alterbordets forside – et frontale kaldes det –; den øverste del, der er en lav tavle med kun en enkelt række billeder, hvorfra en krucifiksgruppe, den korsfæstede med Maria og Johannes på siderne, løfter sig under en stor bue i hele tavlens bredde, har altid haft sin plads over alterbordets bagside, men oprindelig sad den direkte på altrets bagkant – man kalder sådan en lav opbygning over altret før de egentlige altertavlers tid for *et retabel;* nu ses de to dele sammenføjede med hinanden, retablet oven på det gamle frontale, og løftet højt op over altret, idet de er indsat i udskårne og malede billeder og danner sammen med disse den nuværende altertavle.

*

De allerfleste af de kirkeprydelser, der den dag i dag endnu ses rundt om i vore landsbykirker, eller som tidligere har hørt hjemme der, men nu måske er havnet i vore museer, kan ved en nøjere undersøgelse af deres tilblivelse henføres til værksteder, der har haft deres sæde i købstæderne; og det har vist sig, at de værksteder, hvorfra vore værdifuldeste minder fra middelalderen stammer, har ligget i stæder, der ved deres store markeder og ved handelssamkvem med fremmede lande er blevet kulturcentrer for den omliggende egn.

Rent umiddelbart ville man vel henføre Sahl-alterprydelsen til Vi-

borg, den midtjyske bispeby, der ikke ligger langt fra Sahl; men intet tyder på, at den er blevet til der, heller ikke, at den skulle stamme fra et værksted i Aarhus – man ved, der fandtes et sådant der, muligvis knyttet til domkirken. Dr. Poul Nørlund har med nogenlunde bestemthed kunnet påvise, at både Sahls og Stadils alterprydelser er udført af danske kunsthåndværkere i Ribe og altså er hjemlige arbejder. Men dr. Nørlund fremhæver også, at de er blevet til under indflydelse af udenlandsk kunst, af en meget forfinet kunst.

Viborg var, velsagtens p. gr. af sin afsides beliggenhed, uden forbindelse med europæisk kunst, hvorimod Ribe har været hovedsæde for forbindelse med centrer for Europas kunst. Ribe havde allerede ved år 1200 stort ry for sin handel; den var udførselssted for både korn og flæsk og smør, for fisk og for heste, noget senere især kendt for sin studehandel, og gennem denne sin handel vandt den ikke blot stor anseelse, men blev ved sine forbindelser med udlandet et kulturcentrum herhjemme på Valdemarernes tid.

Gamle fortegnelser over Ribe Domkirkes hellige kar af guld og sølv og kostbare alterklædninger, ligesom også fortegnelser (findes hos Terpager i Ripæ Cimbricæ – side 211 f.) over en samling af guld- og sølvsager, som opbevaredes i sakristiet, viser, hvilken stor betydning også håndværkerne har haft for byens kulturelle udvikling. Disse fortegnelser, der første gang findes optegnede 1293, nævner intet om, hverken hvorfra de forskellige genstande stammer, eller hvornår de er blevet til; men selv om vi ikke kan henføre dem hverken til en bestemt navngiven mesters hånd eller give dem en nøjagtig datering, så tyder en undersøgelse af tekniske og stilistiske forhold vedrørende flere af de bevarede levninger på, at der i Ribe har været i det mindste eet særdeles fremragende hjemligt værksted for kunsthåndværk i hvert fald i tiden omkring 1200–1235, altså på Valdemar Sejrs tid.

Efter al sandsynlighed er Sahls og Stadils alterprydelser udgået fra dette værksted, og efter dr. Nørlunds beregning må de være udfærdiget omkring år 1200, Sahl-tavlen ca. 1200 og Stadil-tavlen ca. 1235 (se Poul Nørlund: »Gyldne altre«). At de er udfærdiget i samme værksted ses bl. a. af, at det samme stempel er blevet brugt til ornamenterne. Ligesom Ribeegnens tufstenskirker er disse alterprydelser stærkt påvirket af Rhinlandets kunst.

Ingen af de øvrige fem »gyldne altre«, der er bevaret i vort land, stammer fra værkstedet i Ribe, men de er vistnok alle udført i Jylland.

*

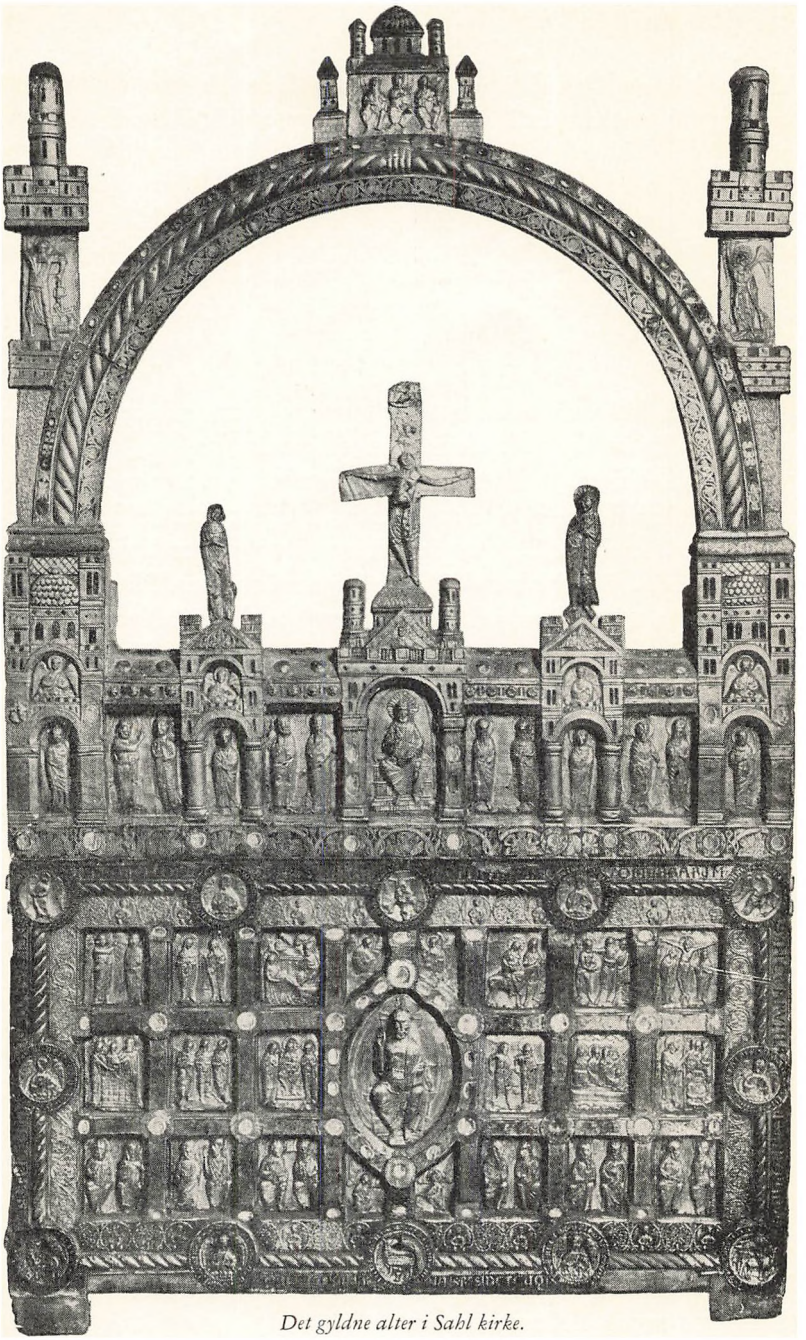
Man har ikke et eneste sted i udlandet bevaret en alterprydelse af den art, som Sahl-altret repræsenterer, med en bue, der omslutter et krucifiks; den er en særlig *dansk* type, og inden for vort lands grænser har man kun fundet den i Jylland. Stadil Kirkes prydelse, der som sagt efter sagnet skulle have været den fyrstelige sengs fodstykke, har ikke den ejendommelige bue, men er kun den rektangulære tavle, som også dèr tidligere har haft plads på alterbordets forside.

Både Sahl-altrets gamle frontale og retabel har som midtfigur en tronende kristusfigur; han er sandsynligvis tænkt som en fremstilling af Verdensdommeren. Han ses med Livets Bog på skødet; på frontalet løfter han den højre hånd til en velsignende gestus. På begge sider af frontalets kristusfigur ses i ni kvadratiske felter billeder i relief, der viser Jesu barndoms- og lidelseshistorie. Og ved Kristi fødder ses i den nederste billedrække de tolv apostle, to og to, siddende i samtale med hinanden.

*

I rammen udenom er der tolv store *medailloner;* i de fire hjørnemedailloner ses de fire evangelist-symboler, og i de to medailloner over og under kristusfiguren ses henholdsvis Helligåndsduen og Korslammet; i de øvrige ses brystbilleder af engle. Rammen, hvori de store medailloner sidder, er treleddet og omfatter yderst en indskriftsstribe, i midten en tovsnoning og inderst en bred ornamentbort. Ikke et eneste sted i udlandet har man fundet et lignende frontale; både de store medailloner, tovsnoningen og den store figurrigdom i de mange felter er karakteristiske træk, der er typiske for vore hjemlige »gyldne altre.« Tovsnoningen er et meget gammelt nordisk motiv; vi genkender det fra vore gamle granit-skulpturer, f. eks. døbefonter.

På retablet ses også på begge sider af den tronende Kristus figurfremstillinger, men her kun een række; her ses igen tolv apostle, alle stående op inden for eller imellem portaler, seks på hver side, smukt og harmonisk ordnet. Apostlenes navne er her på retablet angivet i indskrifter over billederne af dem.

Det gyldne alter i Sahl kirke.

I buefelterne over apostel-portalerne ses de fire ærkeengle fremstillet i halv skikkelse; over hver af dem står den enkeltes navn: Mikael, Rafael, Gabriel og Huriel; Mikael står først; han er den øverste af ærkeenglene.

I tre små frontespicer ses relieffer af andre engle. Og over tårne og tinder hæver sig korset med den korsfæstede og med statuerne af Maria og Johannes på siderne.

Fra to brede tårnbygninger på fløjene hvælver sig mellem to slanke tårne med vægtergange den kraftige bue; muligvis ligger forestillingen om himmelbuen til grund for fremstillingen. På tårnene findes reliefbilleder, til venstre af Isaks ofring, der jo er forbillede på Jesu offerdød, til højre af Mikaels kamp med dragen, Mikael her fremstillet som krigeren, der med sværd i hånd værner Kristi kirke mod Satans magt. Kirken i Sahl er viet til Sct. Morten–Sct. Mikael; det er derfor ikke underligt, at Mikael er fremstillet hele to gange på alterprydelsen.

Over buen ses en fæstningsagtig bygning med fire tårne, måske det himmelske Jerusalem (Hebr. 12, 22). Under dette topstykke ses en hånd gribe om tovsnoningen, der udgør buens midterste led; det er vel Guds almagts hånd.

Hele overdelen, retablet, er formet som et billede af Himmeriges borg med flere helt fæstningsagtige tårne; i feltet over den svære himmelbue ses i miniature-borgen tre siddende skikkelser, der muligvis må forstås som treenigheden; den midterste holder i et skriftbånd med indskriften: »Sapiencia«.

Hele den gamle alterprydelse er fyldt med latinske indskrifter, ofte formede i vers; de er dels tekster til billederne, dels religiøse sentenser, ofte af lærd teologisk indhold, men oftest smukke og dybt religiøse i deres indhold. Over et af englebillederne står: »Jeg bringer løfterne op til Gud, de tvende verdners samkvem.« Over et andet: »Jeg bringer bønnernes røgelse til himlen og de himmelske gaver til jorden«. På rammer, lister og over portaler, alle vegne er der indskrifter! Bogstavformerne er ualmindelig smukke og virker meget dekorative.

Desuden er hele tavlen overdådigt prydet med ornamenter med en utrolig rigdom af motiver; der er pragtfuldt slyngede akantusran-

ker, opsplidsede akantusblade og palmetter og rosetter indesluttede i hjul eller med hjerteomfatninger o. m. fl.

Og på de mest fremtrædende steder har den gamle alterprydelse været smykket med bjergkrystaller; indfatningerne omkring disse, der har været smykket med ornamenter, ses endnu; men største parten af stenene er borte; der har ialt været ikke mindre end 87; på den store bue alene 27; kun 16 af stenene er bevaret, de 15 sidder på buen. (De udfaldne bjergkrystaller er af Nationalmuseet erstattet med nye). Under krystallerne har der ligget farvet folie, som fik dem til at lyse og skinne i rødt og hvidt, blåt og grønt farveskær.

Hele det gamle frontale og retabel har således været ganske overdådigt udstyret; ikke en plet står helt bar!

*

Der er i figurfremstillingerne mange træk, ofte småtræk, som er en værdifuld hjælp til tidsbestemmelsen. Et af disse træk er formen på et lille bæger, en alterkalk, der ses i den midterste af de store medailloner, der findes i frontalets ramme forneden; den ses stående under lammet til opsamling af blodet; den er lidelsens kalk. Dens type svarer ganske til den kalk, der ved Absalons død i 1201 nedlagdes i hans grav (den ses endnu i Sorø kirke); den er i det hele af den type, der særlig er blevet brugt netop i tiden lige efter år 1200.

Et andet karakteristisk træk er fremstillingen af korslammet; lammet er i den ældste kunst kun forsynet med en simpel stav uden fane og er på de ældste alterfrontaler altid anbragt foroven, på rammens overkant; først senere, da helligåndsduen tages med i den bildende kunst, »forvises« lammet til underkanten, idet duen får lammets plads på overkanten; og samtidig hænges fanen på stangen; det sker i kunsten netop omkring år 1200. Vi ser her på Sahl-altret tydeligt lammet med korsfanen »Agnus Dei« på frontalets underkant og med kalken nedenunder.

En undersøgelse af Sahl-altrets *tekniske* behandling viser, at den dekorative del består af drevne forgyldte kobberplader, der er fæstede på en bagklædning af egeplanker; forneden ender frontalets planker i begge sider i lave, små, firkantede fødder; formålet med dem har vel været at skærme frontalet mod at blive skrabet for meget af præstens fødder, når han stod foran altret; (underkanten er alligevel blevet ret medtaget).

De mange figurer er opdrevne i relief i det tynde kobberblik, drevet op bagfra med et krumjern, mens konturerne er bearbejdet forfra med et fladt jern, hvorefter omgivelserne er banket ned med en lille hammer. Figurernes gevandter er ikke opdrevne, men graverede; også indskrifterne og de fleste af ornamenterne er graverede. Det røde kobber står aldrig helt nøgent, men er i reliefferne dækket af forgyldning, der er brændt fast på metallet; flere steder er der tillige anvendt brunfernis, en art linoliefernis, særlig som bund og i skyggerne; den tjener på en meget virkningsfuld måde til at fremhæve de opdrevne former.

*

Denne enestående smukke alterprydelse med de elegante figurfremstillinger, med den skønne monumentalindskrift med de dybsindige sentenser og med den overdådige ornamentik, der synes jævnbyrdig med mange af de skønneste ting, der blev frembragt i udlandet på den tid, er imidlertid slet ikke hverken fra England, som sagnet vil vide, eller fra noget andet fremmed land. Den undersøgelse, dr. Poul Nørlund har foretaget, viser, at den ganske sikkert er forarbejdet i Ribe, og der er intet i vejen for at antage, at mesteren selv har været dansker; i Poul Nørlunds påvisning af dens nøje tilknytning til Stadilfrontalet, der med bestemthed kan afgøres som dansk arbejde, nævner han, at der for enkelte af ornamenternes vedkommende er anvendt det samme stempel til begge alter-prydelserne, og pastor Varming anfører, at nogle af de latinske apostelnavne på Sahl-altret er stavet på dansk, f. eks. Jakob for Jacobus.

Men Sahl-altret bærer ganske vist præg af *kølnsk* kunst, og man sporer også i ornamenterne både engelsk og fransk indflydelse; men Ribe havde netop på Valdemarernes tid både nær og hyppig forbindelse med udlandet. Vi havde i det hele taget stærkt handelssamkvem med de rhinske byer; og den ældgamle forbindelse mellem den engelske og den danske kirke var stadig levende, og vi ved, at præster og pilgrimme på deres rejser gennem Frankrig var under indflydelse af den franske kultur, også dens kunst. Og det er vel rimeligt, om der mellem pilgrimmene her fra vort land også har været kunstnere; de har da på deres rejse haft rig lejlighed til at beundre den fremmede kunst, og den har så afsat spor i deres egne arbejder.

Sahl-alterprydelserne bærer således ikke blot vidnesbyrd om, hvor

vidt vi i Danmark kunne bringe det i kunstnerisk snilde, men de viser, at kunstneren, selv om han har været dansker, har haft indgående kendskab til fremmed kunst.

*

Sahl-altret er en af vore allerrigeste levninger fra vor egen fortids dage, fra en tid, da Danmark havde stærk og inderlig tilknytning til *europæisk* kunst, ja til europæisk kultur i det hele taget. Dr. Poul Nørlund siger om Sahl-altret: »Det er et af de mest monumentale udtryk for dansk billed- og prydkunst i Danmark i begyndelsen af det 13. århundrede«.

Og selv om Sahl-egnen har ligget langt borte fra de steder, der har været kulturcentrer herhjemme på Valdemarernes tid, så viser Sahl-altret, at man der på egnen har fulgt med i den kulturelle udvikling. Selv om mesteren for kunstværket som nævnt ikke har været fra selve Sahl-egnen, men fra Ribe, må den mand eller kvinde, der har skænket den skønne prydelse til kirken i Sahl, og som vel må have været bosat i eller haft nær tilknytning til egnen, have været rig og anset, at de kunne lade et så kostbart pragtstykke udfærdige; de må have kunnet henvende sig til tidens betydeligste kunstnere, og kun landets lærdeste mænd har kunnet forfatte de dybsindige latinske indskrifter, endog i de vanskelige heksametre, hvori mange af dem er formede.

Og den måde, hvorpå egnens befolkning altid, lige op til vore dage, har forstået at værne om deres alterprydelse, viser, at de har evnet at værdsætte det; – de har forstået, de ejede et klenodie, som det er værd at værne om.

Vi kender ikke mesteren for det skønne værk ved navn, men han må have hørt til blandt guldsmedene; navnet guldsmed betød dengang ikke blot, hvad vi i vore dage lægger i ordet; det dækkede på Valdemarernes tid over både metalarbejdere, billedskærere, møntmestre og stempelskærere. Til de mange guldsmedearbejder, vi har bevaret fra Valdemarernes tid, eller hvorom vi har skriftlige vidnesbyrd, hører netop vore forgyldte alterprydelser; også relikvie-gemmer, processionskors, krucifikser o. m. m. er udgået fra guldsmedenes værksteder. Der kendes forholdsvis mange guldsmedenavne fra den tid; men selv om Sahl-mesterens navn ikke kendes, viser hans tekniske kunnen og hans kunstneriske fremstillingsevne, sådan som den åben-

barer sig i hans værk, at han har været en fremragende håndværker og kunstner; og både relieffremstillingen, der viser Jesu barndoms- og lidelseshistorie, og ikke mindst indskrifterne viser, at han er blevet taget i brug af tidens allerlærdeste mænd (at enkelte af de latinske navne som nævnt er stavet på dansk, skyldes muligvis en af værksteds-håndværkerne). Og han var jo netop samtidig med vort lands allerstørste, som Sakse og Andreas Sunesen (der netop benyttede heksametre i sit store værk »Hexaemeron«). Sahl-mesteren har ikke blot været en dygtig kunsthåndværker; hans værk røber, at han selv må have haft evne til at leve sig ind i og at forstå også sit lands åndelige kultur. Og dermed har han selv været med til at udbrede den, så endog vi, der den dag i dag kan beundre og glæde os over hans værk, er ham tak skyldig.

Som nævnt har pastor L. Varming i »Sml. til jydsk Historie og Topografi« skrevet om »Altertavlen i Sahl Kirke«; men det var allerede i 1874–75; og man har i nogle henseender måttet forlade hans syn på forskelligt angående den dekorative udsmykning, også hans opfattelse af nogle af de bibelske fremstillinger, efter at dr. Poul Nørlund i vor tid har gjort vore gamle alterprydelser til genstand for nøjere undersøgelse.

*

Af de øvrige fem gyldne altre, der er fundet i vort land, er der foruden Lisbjerg-altret fra en kirke i nærheden af Aarhus, et fra Odder, et fra Ølst kirke ved Randers, et fra Sandbjerg kirke ved Jelling og et fra Tamdrup kirke ved Horsens (fra denne er kun bevaret nogle løse, forgyldte reliefplader, som man ved, er forarbejdet i et værksted i Jelling). Disse fem findes alle nu i Nationalmuseet; kun Sahl- og Stadilprydelserne er i de kirker, hvor de hører hjemme.

Skriftlige beretninger fortæller, at også Skaane, Øerne, Slesvig og Vendsyssel har haft gyldne altre i deres kirker, men kun eet af dem er bevaret (?) til vore dage; det stammer fra Angel, hvorfra det engang blev ført til Tyskland (jeg så det i Germ. Museum i Nürnberg 1939, kort før 2. Verdenskrig udbrød).

Man ved, at der har været mange gyldne altre både i Frankrig, Tyskland og Italien, men de fleste er gået helt tabt.

Danmark er altså det eneste land, der har en sådan samling af gyldne altre som dem, Sahl-altret repræsenterer.

Dagbogsblade fra stift og sogne

fra omkring 1. april 1952 til 31. marts 1958

Ved fuldmægtig SV. JACOBI

Ordinationer

I det angivne tidsrum har biskop Baun ordineret følgende kandidater:

5. november 1952 i Viborg Domkirke: cand. theol. *Ove Hesselager Kristensen* til sognepræst i Oddense–Otting. Cand. theol. *Svend Axel Axelsen* til hjælpepræst hos stiftsprovst Kai Jensen, Aarhus. Cand. theol. *Helge Lundin* til hjælpepræst hos sognepræst Tobiassen, Sct. Nikolai Kirke i Kolding.

7. juni 1953 i Viborg Domkirke: cand. theol. *Herman Ladegaard Kristensen* til hjælpepræst hos provst Erichsen, Nørbæk. Cand. theol. *Jørgen Spliid* til hjælpepræst hos sognepræst Brøndum, Kgs. Lyngby. Cand. theol. *Martin Møller Madsen* til hjælpepræst hos provst Moos, Raarup.

16. august 1953 i Holstebro Sognekirke: missionskandidat *Erik Jacob Stidsen* til tjeneste i Indien under D.M.S.

24. januar 1954 i Viborg Domkirke: cand. theol. *Knud Birkbak* til hjælpepræst hos provst Nielsen, Aars. Cand. theol. *Jens Vincent Gottlieb* til hjælpepræst hos sognepræst Andersen, Vemb.

12. maj 1954 i Viborg Domkirke: cand. theol. *Filip Johannes Risager* til hjælpepræst hos sognepræst Bækgaard, Hvam. Cand. theol. *Karl Emil Melchiorsen* til hjælpepræst hos sognepræst Randkjær, Sundby Kirke, København.

17. oktober 1954 i Sct. Mortens Kirke i Randers (under biskop Hoffmeyers fraværelse): cand. theol. *Olfert Josva Christensen* til kaldskapellan ved Sct. Mortens Kirke i Randers. Cand. theol. *Ove Søgaard Lund* til hjælpepræst hos sognepræst Gregersen, Give.

24. oktober 1954 i Herning Kirke: cand. theol. *Niels Vilhelm Hansen* til kaldskapellan i Herning.

19. juni 1955 i Holstebro Sognekirke: cand. theol. *Svend Peter Gabriel Christoffersen* til kaldskapellan i Holstebro–Maabjerg.

4. september 1955 i Assing Kirke: cand. theol. *Sigvald Marius Rosenquist* til missionær i Østerlandsmissionen.

15. januar 1956 i Asmild Kirke: cand. theol. *Erik Hesselager Kristensen* til hjælpepræst hos sognepræst Knudsen, Asmild.

11. marts 1956 i Viborg Søndre Sogns Kirke: cand. theol. *Bent Smidt Hansen* til hjælpepræst hos sognepræst Østergaard-Nielsen, Viborg.

20. juni 1956 i Viborg Domkirke: cand. theol. *Thomas Henrik Jensen* til

hjælpepræst hos provst Nielsen, Aars. Cand. theol. *Magnus Knudsen* til hjælpepræst hos provst Erichsen, Nørbæk.

19. juni 1957 i Viborg Domkirke: cand. theol. *Jens Johannes Hansen* til hjælpepræst hos sognepræst Hvas, Hjerm.

15. januar 1958 i Viborg Domkirke: cand. theol. *Alfred Bisgaard Christiansen* til hjælpepræst hos sognepræst Brusch, Ørum, Sønderlyng.

Landemoder

18. juni 1952 (udvidet landemode). Ved gudstjenesten prædikede provst A. V. Johansen, og biskop Baun kreerede stiftsprovst H. Høirup som stiftsprovst i Viborg Stift og provst for Viborg Købstads provsti. Om eftermiddagen holdt stiftsprovst Høirup foredrag over emnet: »Forsagelsen ved dåben« og pastor Svend Aage Nielsen foredrag over emnet: »Hvor er autoriteten?«, medens provst Johansen fortalte indtryk fra sin Ruslandsrejse.

17. juni 1953. Ved gudstjenesten prædikede provst A. Johs. Hansen.

23. juni 1954. Ved gudstjenesten prædikede provst S. Boserup.

22. juni 1955. Ved gudstjenesten prædikede provst D. P. Davidsen.

20. juni 1956. Ved gudstjenesten prædikede stiftsprovst, dr. theol. H. Høirup.

19. juni 1957 (udvidet landemode). Ved gudstjenesten prædikede provst K. Steffensen, og om eftermiddagen holdtes foredrag af sognepræst Jørgen Glenthøj, Hassing, over emnet: »Nogle hovedlinier i Dietrich Bonhoeffers liv og theologi«, og af professor N. H. Søe over emnet: »Vurdering af Bonhoeffers theologi.«

Stævner

Menighedsrådsstævner for hele stiftet har været afholdt *12. maj 1954* med gudstjeneste i Domkirken ved pastor Svend Aage Nielsen (nu provst i Haslev) og med følgende foredrag: sognepræst Anders Malling: »På opdagelse i den ny salmebog«, sognepræst Rich. Fangel: »Skal også salmebogens kollektrække omarbejdes?« og professor, dr. theol. Regin Prenter: »Vor lutherske arv – (især til belysning af problemet autoritet og frihed).« Sognepræst Ove Nielsen, Nr. Nissum, sluttede stævnet med andagt.

14. maj 1956 med gudstjeneste i Domkirken ved stiftsprovst, dr. theol. H. Høirup og med følgende foredrag: pastoralseminariets forstander, pastor L. Brøndum: »Hvorfor skal præster ordineres?«, biskop Noack: »To Kirkesyn – dansk og tysk brydning i Sydslesvig« og biskop Baun: »Folkekirken – i morgen!« Endvidere forskellige praktiske spørgsmål ved biskoppen og »ordet frit.«

22. februar 1957. Stiftsmøde, hvortil var indbudt alle stiftets præster samt 2 lægmænd fra hvert sogn. Pastor Mau redegjorde for Stewardshiptanken og pastor Jørgen Nissen, København, for besøgstjenesten.

Stiftsøvrighedskontorerne er fra 1. oktober 1956 flyttede fra amtsgården til bispegården. I bispegårdens sydlige sidefløj er indrettet kontorer til stiftskassereren, stiftsfuldmægtigene og kontorpersonalet.

Fra Viborg Købstads provsti

Viborg Domkirke. Kirken er blevet gennemrestaureret. Der er indlagt gulvvarme i tilslutning til byens fjernvarmecentral, nyt gulv af Ølandsfliser, og stolestaderne er afløst af stole, der er tegnet af kirkens arkitekt, kgl. bygningsinspektør Th. Havning.

På 100 årsdagen for kunstmaler Joakim Skovgaards fødsel: 18. november 1856, blev denne Domkirkens kunstner mindet ved gudstjenesten, og senere på dagen holdtes en mindefest for ham. (Se side 21).

Ved kgl. resolution af 4. december 1952 oprettedes et embede som kaldskapellan ved Domkirken, og 31. marts 1953 blev hjælpepræst hos sognepræsten i Skælskør *Henry Vestergaard* beskikket som kaldskapellan.

18. maj 1954 blev residerende kapellan *Svend Aage Nielsen* kaldet til sognepræst for Haslev og Freerslev menigheder.

30. september 1954 blev sognepræst på Rømø *Axel B. Jeppesen* beskikket til residerende kapellan.

Søndre Sogns Kirke. 27. februar 1956 ansættes cand. theol. *Bent Smidt Hansen* som hjælpepræst hos sognepræsten.

21. juni 1957 forsvarer sognepræst *H. Østergaard-Nielsen* sin doktorafhandling: »Scriptura sacra et viva vox« ved Aarhus Universitet.

Asmild–Tapdrup. 1. november 1955 ansættes hjælpepræst i Hvam–Hvilsom *Filip Johannes Risager* som hjælpepræst og afløses 21. januar 1956 af cand. theol. *Erik Hesselager Kristensen* indtil 30. juni 1956.

Fra Middelsom-Sønderlyng Herreders provsti

Vinkel–Rind. 22. april 1952 fik sognepræst *P. O. Westergaard* bevilget sin afsked.

29. august 1952 blev hidtilværende sognepræst for Kettrup og Gøttrup menigheder *Kaare Hessellund* beskikket til sognepræst.

Nørbæk–Sønderbæk–Læsten. 30. maj 1953 blev cand. theol. *Herman Ladegaard Kristensen* ansat som hjælpepræst, indtil han 1. maj 1956 blev ansat som lærer ved en privat realskole i Hjørring.

29. maj 1956 ansattes cand. theol. *Magnus Knudsen* som hjælpepræst.

8. november 1957 afgik sognepræst, provst *H. C. Erichsen* ved døden.

15. marts 1958 udnævntes kaldskapellan *Niels Vilhelm Hansen*, Herning, til sognepræst.

Vindum–(Brandstrup). 16. februar 1955 blev sognepræst *N. T. Højland* beskikket til sognepræst for Frederikssund og Oppe-Sundby menigheder.

14. juni 1955 udnævntes hjælpepræst ved Sct. Markus Kirke i Aalborg og Sdr. Tranders menighed *Børge Færch Nielsen* til sognepræst.

Langaa–Torup–Sdr. Vinge. 24. april 1955 genåbnedes Sdr. Vinge Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

25. marts 1956 genindviede biskop Baun Langaa Kirke efter en udvidelse og hovedistandsættelse.

3. januar 1958 udnævntes sognepræst *A. N. L. K. Langer* til provst for Middelsom–Sønderlyng Herreders provsti.

Taanum–Hornbæk. 23. marts 1952 genåbnedes Taanum Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Ørum–Viskum–Vejrum. 14. december 1952 genåbnedes Vejrum Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

1. april 1957 ansættes tidligere hjælpepræst for Albæk menighed *Arne Gregers Kristensen* som hjælpepræst, indtil han 14. november 1957 udnævntes til sognepræst i Karby–(Agerø) på Mors.

18. december 1957 ansættes cand. theol. *A. Bisgaard Christiansen* som hjælpepræst.

Bjerringbro. 29. august 1954 fejredes kirkens 25 års jubilæum ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

9. juni 1957 genindviede biskop Baun kirken i henhold til kgl. resolution af 5. juni 1957, efter at kirken var blevet udvidet og ændret.

27. januar 1958 afgik fhv. sognepræst *Søndergaard Jensen* ved døden.

Hjermind–Lee–Hjorthede. 11. december 1955 genåbnedes Hjorthede Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Tjele–Nr. Vinge. 15. november 1953 genåbnedes Tjele Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Fra Rinds-Nørlyng Herreders provsti

Vorde–Fiskbæk–Romlund. 19. september 1953 afgik sognepræst *Johs. Jensen* ved døden.

4. februar 1954 blev hidtilværende hjælpepræst i Silkeborg *Morten Øllgaard* beskikket til sognepræst.

Hvam–Hvilsom. 20. april 1954 ansættes cand. theol. *Filip Johs. Risager* som hjælpepræst indtil 24. oktober 1955.

Hersom– Bjerregrav–Klejtrup. 21. juli 1954 fik sognepræst *J. P. Rudfeld* bevilget afsked for at overgå til anden gerning.

9. november 1954 blev *Thomas P. Kristensen* beskikket til sognepræst.

30. juni 1957 genåbnedes Klejtrup Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Vammen–Lindum–Bigum. 1. juni 1952 genåbnedes Vammen Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Dollerup–Finderup–Ravnstrup. I februar måned 1957 afgik fhv. sognepræst J. P. A. A. Hessum ved døden.

Østerbølle–Aalestrup. 23. marts 1958 fejredes Aalestrup Kirkes 50 års fest. Biskoppen prædikede.

Vesterbølle–Svingelbjerg. 26. marts 1958 holdt biskoppen festgudstjeneste i anledning af, at Svingelbjerg Kirke indviedes for 50 år siden.

Fra Salling Herreders provsti

Oddense–Otting. 10. juni 1952 blev sognepræst *E. Rahbek Pedersen* beskikket til residerende kapellan ved Kristkirken i Kolding.

6. oktober 1952 blev cand. theol. *Ove Hesselager Kristensen* beskikket til sognepræst.

26. maj 1956 genåbnedes Oddense Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Fur. 27. november 1953 blev sognepræst *Elias Sørensen* beskikket til sognepræst for Harboøre–Engbjerg menigheder.

3. april 1954 blev kaldskapellan i Skagen *Oskar Johan Ramskov Pedersen* beskikket til sognepræst.

Hjerk–Harre. 3. februar 1952 genåbnedes Harre Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

22. august 1954 genåbnedes Hjerk Kirke ligeledes ved en festgudstjeneste, hvor biskoppen prædikede.

1. april 1955 fik sognepræst *Valdemar Kr. Kristensen* bevilget afsked for at overgå til seminarielærergerningen ved Skive Seminarium.

4. august 1955 blev hjælpepræst ved Skt. Markus Kirke i Aarhus *Kristen Erik Andersen* beskikket til sognepræst.

Skive–Resen. 9. december 1955 ansættes cand. theol. *Helga Frida Jensen* som hjælpepræst hos sognepræst Fiig Pedersen.

Ved kirkeministeriets skrivelse af 9. februar 1956 overdrages tilsynet med de i Skive–Resen sogne ansatte præster forsåvidt angår forkyndelsen, sjælesorgen og sakramenternes forvaltning til biskop Erik Jensen, Aalborg.

Grinderslev–Grønning. 22. november 1956 afgik sognepræst *Ejnar Nielsen* ved døden.

10. april 1957 blev kaldskapellan i Ansager *Bent Grue Kelstrup* beskikket til sognepræst.

Jebjerg–Lyby. 12. april 1953 genåbnedes Lyby Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Glyngøre–Sæby. 6. juli 1952 genåbnedes Sæby Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Nautrup–Vile. 18. november 1956 genåbnedes Nautrup Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Haasum–Ramsing. 9. december 1956 genåbnedes Haasum Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

13. december 1957 genåbnedes Ramsing Kirke, ligeledes ved en festgudstjeneste, hvor biskoppen prædikede.

Junget–Thorum. 25. oktober 1953 genåbnedes Thorum Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Durup–Tøndering. 14. juni 1953 genåbnedes Durup Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Fra Fjends Herreds provsti

Borris–Gammelstrup–(Sparkjær). 18. september 1955 fejredes Sparkjær Kirkes 50 års jubilæum ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Fra Aars-Gislum Herreders provsti

Aars–Haubro. 11. december 1953 ansættes cand. theol. *Knud Birkbak* som hjælpepræst, indtil han 26. april 1956 udnævnes til kaldskapellan for Dronninglund menighed.

23. maj 1956 ansættes cand. theol. *Thomas Henrik Jensen* som hjælpepræst, indtil han 27. september 1957 blev beskikket til kaldskapellan i Glostrup.

Strandby–Farsø. 23. oktober 1954 genåbnedes Strandby Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

16. december 1955 genåbnedes Farsø Kirke, ligeledes ved en festgudstjeneste, hvor biskoppen prædikede.

Rørbæk–Grynderup–Stenild. 17. marts 1957 genåbnedes Stenild Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

18. juni 1957 fik sognepræst *A. M. P. Stougaard* bevilget sin afsked.

3. december 1957 blev hidtilværende missionær, pastor *Peder Breiner Henriksen* beskikket til sognepræst.

Brorstrup–Ravnkilde. 29. december 1957 genåbnedes Brorstrup Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Fra Slet Herreds provsti

Løgstør–Løgsted. 25. oktober 1952 ansættes pastor *Edvard Wulff Pedersen* som hjælpepræst hos sognepræsten.

13. juni 1954 afgik sognepræst *Poul Moustgaard* ved døden.

24. september 1954 blev sognepræst *Erik Bennetzen,* Nr. Snede, beskikket til sognepræst.

Farstrup–Lundby. 9. juni 1956 blev sognepræst *M. H. Iversen* beskikket til residerende kapellan for Horne og Asdal menigheder.

11. oktober 1956 blev kaldskapellan ved Kildevældskirken i København *Charlo Staal Nielsen* beskikket til sognepræst.

Sebber–St. Ajstrup. 11. december 1955 overgik Sebber Kirke til selveje.

Fra Hjerm-Ginding Herreders provsti

14. december 1957. Provst *Steffensen* fejrer 25 års jubilæum som provst.

Grove–Simmelkjær. Til at varetage den særlige opgave ved betjeningen

af mandskabet ved flyvestation Karup ansættes 26. oktober 1953 kaldskapellan i Rødby *Niels Zeuthen* som hjælpepræst hos sognepræsten i Grove, og 6. november 1956 designeres pastor Zeuthen som flyverprovst.

14. november 1954 tages en kirkesal på flyvestation Karup i brug ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Gjørding–Vemb–Bur. 31. december 1954 ansættes cand. theol. *Jens Vincent Gottlieb* som hjælpepræst; udnævntes 7. maj 1956 til sognepræst for Hjortshøj–Egaa menigheder.

13. august 1956 fik sognepræst *Christian Andersen* bevilget afsked.

16. januar 1957 blev kaldskapellan for Grindsted menighed *Helge Anker Møller* beskikket til sognepræst.

Holstebro–Maabjerg. 15. januar 1955 afgik kaldskapellan *Chr. P. Andersen* ved døden.

3. juni 1955 blev cand. theol. *Svend Peter Gabriel Christoffersen* beskikket til kaldskapellan.

1. december 1957 fejredes Holstebro Sognekirkes 50 års jubilæum ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede, og hvor et nyt orgel blev taget i brug.

Sevel–(Trandum–Herrup). 30. april 1956 fik kaldskapellan *Ingemann Christensen* bevilget sin afsked for at overtage stillingen som præst for den danske menighed i Egernførde i Sydslesvig.

24. august 1956 blev hjælpepræst ved Sct. Peders Kirke i Randers *Johannes Kibeck Jepsen* beskikket til kaldskapellan.

Sahl–Vinderup. 5. februar 1956 fejrede Vinderup Kirke 50-års fest ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Naur–Sir. 28. september 1954 afgik sognepræst *J. Holt* ved døden.

11. februar 1955 blev sognepræst for Ølgod og Strelluf menigheder *Niels Petersen* beskikket til sognepræst.

22. september 1957 holdtes en festgudstjeneste i Sir Kirke i anledning af en ny altertavle. Biskop Baun prædikede.

Ryde–Handbjerg. 18. juli 1956 blev sognepræst *Richardt Bjerglund Andersen* beskikket til sognepræst ved Sct. Markus Kirke i Helsingør.

7. november 1956 blev højskolelærer *Hans Christian Johannessen* beskikket til sognepræst.

18. november 1956 indviede biskop Baun Rydhave Ungdomsskole.

Hjerm. 12. december 1954 fejredes Hjerm østre Kirkes 50 årsdag ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Mejrup. 8. december 1957 genåbnedes kirken ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Estvad–Rønbjerg. 27. januar 1954 fik sognepræst *J. J. Mygind* bevilget sin afsked for at overgå til lærergerningen.

1. juni 1954 blev hjælpepræst ved Davidskirken i København *Peder Gadegaard Frandsen* beskikket til sognepræst.

Fra Skodborg-Vandfuld Herreders provsti

Lemvig–Nørlem. 8. april 1954 blev hjælpepræst i Ejstrup–Gludsted *Hugo Bjerre Jakobsen* beskikket til kaldskapellan. 1. juli 1956 ansættes han som præst ved den danske Diakonissestiftelse.

11. oktober 1956 blev tidligere hjælpepræst i Tikøb *Frank Jacobsen* beskikket til kaldskapellan.

Harboøre–Engbjerg. 15. juli 1953 fik sognepræst *Aa. L. Andreasen* bevilget afsked.

27. november 1953 blev sognepræst *Elias Sørensen,* Fur, beskikket til sognepræst.

Thyborøn. 30. april 1954 udskilles Thyborøn By fra Harboøre Sogn som et selvstændigt kirkesogn, og den hidtilværende residerende kapellan for Harboøre–Engbjerg menigheder *Villiam Vestergaard Jensen* beskikkes til sognepræst for det nye sogn.

Tørring–Heldum. 30. september 1956 fik sognepræst *P. A. A. Roesgaard* bevilget afsked.

26. november 1956 blev kaldskapellan for Rind menighed *Niels Pedersen* beskikket til sognepræst.

Lomborg–Rom. 3. marts 1956 afgik fhv. sognepræst *Christen Ottesen* ved døden.

4. september 1957 afgik sognepræst *K. R. Seerup* ved døden.

5. december 1957 blev kaldskapellan for Taars menighed *Martin Møller Madsen* beskikket til sognepræst.

Nr. Nissum. 22. december 1957 genåbnedes kirken ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Hygum–Hove. 28. februar 1955 fik sognepræst *Johannes Bitsch* bevilget sin afsked.

23. juni 1955 blev hidtilværende kaldskapellan for Kollerup–Hjortdal menigheder *Jens Erik Bjerre Hansen* beskikket til sognepræst.

Resen–Humlum. 20. marts 1955 genåbnedes Humlum Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Møborg–Nees. 14. september 1952 genåbnedes Møborg Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

Fra Hammerum Herreds provsti

Snejbjerg–Tjørring. 14. marts 1952 blev sognepræst, provst *D. P. Davidsen* beskikket til sognepræst for Vildbjerg og Nøvling menigheder.

1. august 1952 blev hidtilværende kaldskapellan ved Sct. Nikolai og Tveje–Merløse Kirker i Holbæk *Aksel Emil Nørager Pedersen* beskikket til sognepræst.

29. november 1956 genåbnedes Tjørring Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

18. december 1955 fejredes Vildbjerg Kirkes 50 års fest med festgudstjeneste ved stiftsprovst Høirup.

Herning–Gjellerup valgmenighed. 25. oktober 1952 blev valgmenighedspræst *Poul H. Holm* beskikket til sognepræst for Bispebjerg menighed.

16. april 1953 stadfæstedes sognepræst for Hellevad og Ørum menigheder *Helge Grell* som præst for valgmenigheden.

31. oktober 1954 indviede biskop Baun valgmenighedskirken i Herning.

Herning. 15. juni 1954 blev kaldskapellan *Hans Frede Rasmussen* beskikket til sognepræst for Sønder-Næraa menighed.

24. september 1954 blev landssekretær for Danmarks kristelige Gymnasiastbevægelse, cand. theol. *Niels Vilhelm Hansen* beskikket til kaldskapellan.

24. juni 1956 genåbnedes Herning Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

15. marts 1958 blev pastor *Niels Vilhelm Hansen* beskikket til sognepræst for Nørbæk–Sønderbæk–Læsten menigheder.

Herning Sct. Johannes Sogn. 11. april 1953 foretoges grundstensnedlæggelse til Herning Sct. Johannes Kirke.

27. november 1955 indviede biskop Baun i henhold til kgl. resolution af 13. oktober 1955 Sct. Johannes Kirke. Samtidig indsattes sognepræst for Tversted og Uggerby menigheder *Cai Otto Rasmussen* som sognepræst ved kirken.

20. august 1956 blev hjælpepræst ved Sct. Pauls Kirke i København *Johs. Albinus-Jørgensen* beskikket til kaldskapellan.

Sdr. Felding–(Troldhede). 31. juli 1954 blev sognepræst *Egon Arne Krog-høj* beskikket til sognepræst for Sulsted–Ajstrup menigheder.

3. december 1954 blev sekretær i Dansk Santalmission, pastor *Axel K. Jensen* beskikket til sognepræst.

2. december 1956 genåbnedes Sdr. Felding Kirke ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

15. december 1957 genåbnedes Troldhede Kirke, ligeledes ved en festgudstjeneste, hvor biskoppen prædikede.

Rind–(Kollund). 26. november 1956 blev sognepræst *Niels Pedersen* beskikket til sognepræst for Tørring–Heldum menighed.

23. marts 1957 blev hjælpepræst i Skjern *Jens Kresten Jensen Schmidt* beskikket til sognepræst.

Ikast–(Isenvad–Faurholt). 3. februar 1957 fejredes Ikast Kirkes 50 års jubilæum ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

29. april 1957 fik residerende kapellan *Olav Jensen* bevilget sin afsked for at overgå til anden tjeneste.

30. august 1957 er sognepræst for Torsager og Bregnet menigheder *Jens Ejner Feddersen* beskikket til residerende kapellan.

Gjellerup. 15. juni 1955 afgik fhv. sognepræst G. Nielsen-Vrads ved døden.

Aulum–Hodsager. 13. december 1953 fejredes Hodsager Kirkes 50 års jubilæum med festgudstjeneste og aftenfest.

Skarrild–(Karstoft). 28. september 1952 fejredes Karstoft Kirkes 50 års jubilæum ved en festgudstjeneste, hvor biskop Baun prædikede.

NOTER

De frivillige menighedsråd i Viborg Stift

1. To mænd fra hvert sogn – i byerne lidt flere – skulle bistå præsterne i kirketugtssager ved dels selv at påminde ubodfærdige, dels melde dem til ham, og dels være til stede, når han formanede dem særskilt. Medhjælperinstitutionen fik dog kun ringe betydning, da ikke mange havde lyst til at være angivere af deres bysbørn, men på papiret vedblev den alligevel adskillige steder at bestå ind i det 19. århundrede.

Fra min Viborg-tid

1. Professor *Emil Hartmann* (1836–98), søn af I. P. E. H. (»gamle H.«), fra 1871 til sin død organist ved Christiansborg Slotskirke.
2. *Cristide Cavaillé-Coll* (1811–99), berømt fransk orgelbygmester, fremragende kunstner i sit fag.
3. I »Musik«, tidsskrift for tonekunst, april 1924.
4. *César Franck,* f. 1822 i Liège, d. 1890 i Paris, Frankrigs store klassiker, organist ved Sct. Clotilde K., og »Professeûr d' Orgue« ved konservatoriet.
5. *Gottfred Matthison-Hansen,* f. 1832 i Roskilde, søn af domorganist Hans M.-H., organist ved forskellige kirker i København, fra 1881 ved Trinitatis til sin død 1909.
6. »Onkel C.«, digterpræsten *Carl Bahnson* (1845–1917, f. i Viborg, søn af overlærer ved Kathedralskolen B., cand. theol. 1870, lærer i København, sognepræst til Slot-Bjærgby og Sludstrup 1890, til Skive og Resen 1895, aldersafsk. 1915. Han *var* ikke min onkel, men som meget nær ungdomsven af min far hed han aldrig andet hos os.
7. I »Viborg Stifts Årbog«, 1950, har fhv. sognepræst Gustav Krohn, Lyngby, givet en meget smuk og varmt følt skildring af biskop Poulsen, hvortil jeg her kan henvise.
8. Det er to gange senere ombygget og »moderniseret«. Desværre!
9. Pausen mellem de to perioder skyldtes efterkrigstidens mange restriktioner.
10. »Viborg Stifts Folkeblad«, 28. januar 1937.
11. *Albert Schweitzer:* J. S. Bach. 7. oplag. Leipzig 1924. S. 214.
12. Ibidem. Fortalen.
13. »Berlingske Tidende«, 28. august 1936.
14. »Kirkeligt Centrum«, juli 1935.
15. Citat efter talerens manuskript.
16. *Hans Vilhelm Kaalund,* f. 23. juni 1818, d. 27. april 1885.